अध्याय-एक

शोधपरिचय

१.१.अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो । भाषा विषयका प्रश्नहरू निर्माण गर्दा भाषिक सीपहरू मापन गर्ने गरी निर्माण गर्नुपर्दछ । अन्य विषयका प्रश्नहरूको तुलनामा भाषा विषयका प्रश्नहरू निर्माण गर्न केही कठिन हुन्छ नै तथापि भाषिक गम्भीरतालाई नबुझी प्रश्नपत्र बनाउँदा भाषिक सीपको सही मूल्याङ्कन हुन नसकेको स्थिति छ । नेपाली भाषा विषयको प्रश्नपत्र निर्माणमा सम्बन्धित शिक्षकहरू विषयविज्ञ नहुनु, तालिम प्राप्त शिक्षक नहुनु, परीक्षण ज्ञान, सीप नहुनु, नेपाली विषयलाई सरल विषय ठान्नु, विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग नगर्नु आदि थुप्रै समस्याहरू देखिएका छन् ।

प्रश्नपत्र निर्माणका पछिल्ला प्रयासहरूलाई हेर्दा त्रि.वि.नेपाली शिक्षकहरूको २०३४ सालमा सम्पन्न भएको राष्ट्रिय सम्मेलनमा श्री शरदचन्द्र शर्माद्वारा प्रस्तुत मूल्याङ्कन विधि नामक कार्यक्रम प्रमुख सुधारात्मक कदमको प्रारम्भिक बिन्दु मान्न सकिन्छ ।

नेपाली भाषा विषयका त्रि.वि.र महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयका शिक्षकहरूको २०४६ सालमा सम्पन्न दोस्रो राष्ट्रिय अधिवेशनमा 'अनिवार्य नेपालीको मूल्याङ्कन' नामक कार्यक्रम र सोही कार्यपत्रको खण्ड (ख) मा प्रश्नपत्रबारे छोटो टिप्पणी शीर्षकमा श्री हेमाङ्गराज अधिकारी, श्री चेतनाथ शर्मा र लालानाथ सुवेदीद्वारा त्रि.वि.र म.सं.वि.का सबै सङ्काय, संस्थान र प्रमाणपत्र तथा स्नातक तहका २/२ प्रतिका दरले अनिवार्य र विशेष नेपालीका ३२ प्रति प्रश्नपत्रको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको पाइन्छ ।

उक्त कार्यक्रममा विषय प्रवेश, प्रश्न निर्माण प्रक्रिया, प्रश्न विश्लेषणको औचित्य र प्रश्न विश्लेषणका आधारहरू शीर्षकमा केन्द्रित हुँदै विभिन्न दृष्टिकोण र विश्लेषण पेश गरिएको छ । प्रश्नपत्र विश्लेषणका आधारहरूको धरातलमा रही कमी कमजोरीहरू औल्याउनुका साथै योजनाबद्ध प्रश्नपत्र निर्माण, निर्माण विधिमा संशोधन र योग्य व्यक्तिबाट प्रश्नपत्र छनोट गरिनुपर्ने कुरा औंल्याइएको छ । उक्त कार्यक्रम नेपाली भाषाको प्रश्नपत्र निर्माण एवम् परीक्षणको लागि कोशेढुङ्गा बन्न पुगेको छ ।

२०५१ सालमा काठमाडौँ शिक्षा क्याम्पसद्वारा प्रकाशित 'शिक्षाशास्त्र सौरभ' नामक पत्रिकामा श्री हेमाङ्गराज अधिकारीज्यूद्वारा प्रस्तुत गरिएको 'अनिवार्य नेपाली भाषाको

परीक्षण र मूल्याङ्कन' शीर्षकको लेख महत्वपूर्ण र सान्दर्भिक देखिन्छ (अधिकारी, २०५१ : ३०-३२) । उक्त लेखमा परीक्षणका लागि भाषिक तत्वहरूको पहिचान, पृथकीकृत र एकीकृत परीक्षण तथा पहिचानात्मक र उत्पादनात्मक परीक्षणको महत्व र सीमाहरूको उल्लेख गरिनुको साथै निबन्धात्मक प्रकृतिका प्रश्नहरूको वर्गीकरण-आधार, प्रकृति, अङ्क र समय विभाजनबारे पनि स्पष्ट पार्ने प्रयास गरेको पाइन्छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपाल सरकार शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको प्राथमिक शिक्षा परियोजनाद्वारा सन् १९९३ मा डा.तीर्थराज खनिया र अन्य अध्ययनकर्ताहरूद्वारा प्रस्तुत गरिएको 'अ रिपोर्ट अन इन्टर-डिस्ट्रीक ग्रेड फाइव एक्जामिनेसन' नामक प्रतिवेदनले जिल्ला स्तरीय कक्षा ५ को परीक्षामा उपयोग गरिएका प्रश्नहरूको तथ्याङ्कशास्त्रीय आधारहरू समेत प्रस्तुत गरेको हुँदा महत्वपूर्ण छ ।

यसैगरी एस.एल.सी.स्तरका प्रश्नहरूको निर्माण र परिमार्जनका सन्दर्भमा रा.शि.प.यो.(२०२८-०३२) पूर्व र पछिका प्रश्न हेर्ने बाहेक खासै उल्लेख्य केही प्रयासहरू भएको पाइदैन । २०२८ पूर्वका एस.एल.सी.का प्रश्नहरू साहित्य र संज्ञानात्मक सीप परीक्षणमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ भने २०२८ पछि पनि नेपाली भाषाका प्रश्न निर्माण अध्ययन, विश्लेषणका आधारमा नभई सीमित समय र शक्तिको प्रयोगबाट प्रश्न निर्माण गरेको पाइन्छ ।

नि.मा.वि.तहको प्रश्नपत्र विश्लेषणको उल्लेख्य कार्य नभएको अवस्थामा त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली शिक्षा विभागका शोधार्थी श्री माधवप्रसाद पौडेलले २०५२ सालमा 'जिल्ला स्तरीय परीक्षा २०५१ मा उपयोग गरिएका कक्षा ८ को नेपाली भाषाका प्रश्नहरूको विश्लेषण' नामक शोधपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको पाइन्छ । अध्येता श्री पौडेलले आफ्नो शोधग्रन्थमा प्रश्नपत्र विश्लेषणका बाह्य र आन्तरिक गरी दुई आधारहरू उल्लेख गरेको पाइन्छ । अध्याय तीनमा बाह्यआधारहरू निर्देशन, अङ्क विभाजन र समय निर्धारण, प्रस्तुति अनुक्रम, प्रश्नपत्रको स्वरूप, भाषा आदि शीर्षकमा विश्लेषण गरेको पाइन्छ भने आन्तरिक आधारहरूमा पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषिक पक्षहरूको संयोजन र सन्तुलन, प्रश्नमा हुनुपर्ने गुण, प्रश्नका विविध पक्षहरू र भाषा शीर्षकमा मूल्याङ्कन गरी २२ सुझावहरू समेत प्रस्तुत गर्नुभएको छ ।

उक्त शोधपत्रको आधारमा प्राथमिक तहको अन्त्यमा लिइने 'जिल्लास्तरीय परीक्षा कक्षा-५ को प्रश्नपत्रको विश्लेषण' नामक शोध स्नातकोत्तर तह नेपाली शिक्षा विषयका

शोधार्थी, श्री अम्बिकाप्रसाद रेग्मीले २०५४ सालमा गर्नुभएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्रमा पच्चीसओटा आधारहरू प्रस्तुत गरी ती आधारहरूका दृष्टिले प्रश्नपत्रको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको देखिन्छ । उक्त शोधपत्रमा भाषिक सीपहरू (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) का बारेमा चर्चा गरेको पाइन्छ ।

२०५८ सालमा काठमाडौं शिक्षा क्याम्पसद्वारा प्रकाशित शिक्षाशास्त्र सौरभ नामक पत्रिकामा श्री माधवप्रसाद पौडेलद्वारा प्रस्तुत गरिएको 'भाषिक प्रश्ननिर्माण र विश्लेषणका आधार' शीर्षकको लेख महत्त्वपूर्ण छ । उक्त लेखमा भाषिक परीक्षणका प्रश्नहरूलाई तथ्याङ्कशास्त्रीय र सैद्धान्तिक गरी दुई आधारहरूबाट विश्लेषण गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । तथ्याङ्कशास्त्रीय आधार सबैको निम्ति पहुँचयोग्य र व्यावहारिक हुन नसक्ने हुँदा भाषिक प्रश्न विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधारलाई व्यावहारिक तरिकाले खोतल्ने प्रयास भएको पाइन्छ ।

यसैक्रममा नि.मा.तहको कक्षा ८ को जिल्लास्तरीय परीक्षाको विश्लेषणकै क्रममा त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तहका शोधार्थी श्री कमलबहादुर बस्नेतले २०६१ सालमा उपयोग गरिएका प्रश्नहरूको विश्लेषण गरेको पाइन्छ । श्री बस्नेतले भाषिक प्रश्नपत्र निर्माणमा बाह्य वैधता र आन्तरिक वैधताको आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरेको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा विषयको प्रश्नपत्र निर्माणमा थुप्रै प्रयासहरू भएका छन् । यद्यपि भाषिक सीपहरूलाई सरल ढङ्गबाट परीक्षण गर्नु जटिल कार्य नै मान्नुपर्छ । प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा भाषिक सम्पादन, उत्पादन र प्रयोगतर्फ उन्मुख हुनुपर्छ । यसै सन्दर्भमा २०६९ सालमा जिल्लास्तरीय कक्षा ८ को परीक्षामा नेपाली भाषा विषयमा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

भाषा एक व्यवस्था हो । नेपाली भाषा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई हेर्दा यसमा थुप्रै जटिलता तथा भ्रमहरु रहेका छन् । हालसम्मका नेपाली भाषा मूल्याङ्कन पद्धतिहरुले भाषिक सीपहरुलाई मापन गर्न सकेका छन् त ? भाषिक गम्भीरतालाई नबुझी प्रश्न निर्माण गर्दा भषिक सीपको उपयुक्त ढङ्गले मूल्याङ्कन हुन सकेको छैन । अझ प्राश्निककर्ता

विषय विज्ञ नहुनु, तालिम प्राप्त तथा दक्ष शिक्षकको अभाव हुनु, परीक्षण ज्ञानको कमी हुनु, नेपाली भाषा विषयलाई कमजोर विषयको रुपमा आँकलन गर्नु, विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग नै नगर्नु तथा गरे पनि पूर्ण रुपमा नगर्नु आदि थुप्रै कुराले भाषिक परीक्षणलाई गुणस्तरहीन तुल्याएको छ । प्रश्नले परीक्षार्थीको सही मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ तर प्रश्नले उनीहरुको योग्यता र गुणस्तर मापन गर्न सकेन भने त्यो प्रश्नले सार्थक मूल्याङ्कन गर्न सक्दैन । अतः कक्षा आठको जिल्ला स्तरीय परीक्षा २०६९ मा उपयोग गरिएका प्रश्नहरुको अध्ययन समस्यामूलक देखिन आएको छ ।

भाषिक प्रश्नले भाषिक सीपको परीक्षण गर्नु पर्दछ । त्यसका लागि प्राश्निकहरुले प्रश्न निर्माणका सैद्धान्तिक तथा प्रायोगिक पक्षको गहिरो अध्ययन गर्नु पर्दछ । प्रश्नहरु वैध र विश्वसनीय हुनु पर्दछ । प्रश्नले जुन कुराको मापन गर्न खाजेको हो त्यसैको मापन गर्नु पर्दछ । विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक र संवेगात्मक पक्षको समेत भाषिक सीपको मापन गर्नु आवश्यक हुन्छ । पाठ्यक्रमले नेपाली भाषा विषय पूर्णाङ्क १०० तोकेको छ । सो परिधिमा रहेर नेपाली भाषा विषयको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

नेपाली भाषा विषयको पाठ्यक्रमको व्याप्ततालाई भाषिक प्रश्नले समेट्नु पर्दछ । यद्यपि भाषिक प्रश्नले ती सम्पूर्ण क्षेत्र समेट्न त्यति सजिलो छैन । भाषिक प्रश्न निर्माणका सैद्धान्तिक पक्षलाई समेट्न सके मात्र प्रश्न स्तरयुक्त र मापनीय हुन्छ । भाषालाई हल्काफुल्का र सतही रुपमा लिँदा प्रश्न निर्माणमा अनेकन समस्याहरु आइपरेका छन् । त्यसकारण भाषिक प्रश्न निर्माणका सिद्धान्त र नीति एकातिर छ भने प्रश्न अर्कोतिर बगेको पाइन्छ ।

विद्यालयका भाषिक प्रश्नहरु एस. एल. सी. परीक्षामा आधारित भएर निर्माण गरिएको पाइन्छ । भाषिक सीपगत आधारमा प्रश्नहरुको वितरण भएको पाइदैन । अर्थात् भाषाका सुनाइ र बोलाइ सीपलाई प्रश्नले बेवास्ता गरेको पाइन्छ । विधाका आधारमा पनि उचित विधागत वितरण नभएको अवस्था छ । विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग समेत नभएको अवस्था छ । प्रश्नमा हुनुपर्ने गुणहरु विश्वसनीयता, वैधता, विभेदीकरण तथा व्यावहारिकता जस्ता गुणहरुको अभाव छ । यसैगरी प्रश्नमा स्पष्ट निर्देशन, अङ्क विभाजन र समय निर्धारण नभएकोले गर्दा पनि नेपाली भाषाका प्रश्नहरु समस्याका रुपमा रहेका छन् ।

१.३. अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका निम्न उद्देश्यहरू रहेका छन् :

क) प्रश्नपत्रहरूको बाह्य वैधताको आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्नु,

ख) प्रश्नपत्रहरूको आन्तरिक वैधताको आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्नु,

ग) कमीकमजोरी औंल्याएर सुधारका निम्ति आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु

यस शोधपत्रमा कक्षा ८ को जिल्ला स्तरीय परीक्षाका निम्न प्रश्नहरुमा आधारित रहेर अध्ययन गरिएको छ ।

क) २०६९ सालमा उपयोग गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्र बाह्य आधारमा वैध र विश्वासनीय छन् ?

ख) ती प्रश्नहरू आन्तरिक आधारमा उपयुक्त छन् ?

ग) कस्ता प्रश्नहरू निर्माण गर्नु आवश्यक छ ?

१.५. अध्ययनको महत्व

भाषा मानवीय तत्व हो । भाषा शिक्षण सिकाइपछि विद्यार्थीहरूमा व्यावहारिक परिवर्तनको अपेक्षा पाठ्यक्रमले राखेको हुन्छ । हालसम्मको नेपाली भाषाको शिक्षण र मूल्याङ्कन प्रक्रियाको अध्ययन गर्दा कमीकमजोरीहरू हुँदाहुँदै पनि सामान्य सुधारहरू भएका छन् । वर्तमान अवस्थामा भाषा विषयको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पनि गर्न थालिएको पाइन्छ तर सात कक्षासम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया अँगालिएको भएपनि त्यो नाम मात्रको भएको छ । मूल्याङ्कन र परीक्षा प्रणालीलाई समयानुकुल परिवर्तन र परिमार्जन गर्नु आवश्यक छ । पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू पूरा गर्न नि.मा.तहको मूल्याङ्कन प्रणाली अन्तर्गत प्रश्नपत्रहरू विश्लेषणको कमी, शिक्षकहरूलाई प्रश्न निर्माण सम्बन्धी तालिमको अभाव, अनुभवको कमी, प्रश्न निर्माणलाई गम्भीरताको विषयका रूपमा नलिई झारो टार्ने उद्देश्यले प्रश्न निर्माण गर्ने विद्यमान अवस्थामा सुझावहरू प्रस्तुत गरी प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्नु सान्दर्भिक ठानिएको छ । यहीँ नै यस अध्ययनको औचित्य हो ।

१.६. अध्ययनको परिसीमा

यस अध्ययनका निम्न सीमाहरू रहेका छन् :

क) तेह्रथुम, धनकुटा र भोजपुर जिल्लाका कक्षा आठको जिल्ला स्तरीय परीक्षाको प्रश्नपत्रको मात्र अध्ययन गरिएको छ ।

ख) प्रस्तुत अध्ययन प्रश्नपत्रहरूको छनोट, बनोट तथा गुणहरूको मात्र अध्ययन गरिएको छ ।

ग) यस अध्ययन प्रश्नपत्रहरूको आन्तरिक र बाह्य वैधताका आधारमा मात्र अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय-दुई
सैद्धान्तिक परिचय

२.१. मूल्याङ्कनको परिचय

मूल्याङ्कन एउटा आधुनिक वैज्ञानिक धारणा हो । यसले गुणात्मक र सङ्ख्यात्मक मापनको साथै पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षण उद्देश्य, शिक्षण प्रक्रिया, शिक्षण सामग्री आदिको समेत लेखाजोखा गर्दछ । मूल्याङ्कनको इतिहासलाई अध्ययन गर्दा यसको प्रचलन चीनबाट सुरु भएको पाइन्छ तापनि मूल्याङ्कनको आधुनिक विकासको दृष्टिकोण पश्चिमी मुलुककै देन मान्नु पर्दछ । नेपालको सन्दर्भमा पनि प्राचीन गुरुकुल कालदेखि नै मूल्याङ्कन प्रणाली प्रचलनमा थियो । त्यतिबेला मूल्याङ्कनलाई जाँच परीक्षाका रूपमा लिइन्थ्यो । गुरु आश्रममा शिष्यहरू कडा अनुशासन तथा निगरानीमा बस्दथे । त्यसैगरी पहिले मूल्याङ्कन प्रणाली विषयगत थियो । विद्यार्थीहरूको घोकेर कण्ठस्थ गरी गुरुलाई पाठ सुनाउनु पर्थ्यो । यसै आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिन्थ्यो । बिस्तारै मूल्याङ्कन प्रणाली 'पेपर एण्ड पेन्सिल टेस्ट' को रूपमा विकसित भयो । वर्तमान समयसम्म आइपुग्दा मूल्याङ्कनले सीमित अर्थमात्र बोक्दैन । यसको क्षेत्र व्यापक र विस्तृत भइसकेको छ । बदलिदो समाज, विकास प्रविधि र शिक्षासँगै मूल्याङ्कनका परिभाषाहरू पनि बदलिदै गएका छन् । विभिन्न मूल्याङक्नविद्हरूले मूल्याङ्कनको परिभाषा निम्न अनुसार गरेका छन् :

स्क्रिभेन (१९६७) "कुनै वस्तु वा व्यक्तिको गुण दोष प्रमाणित गर्ने पद्धति नै मूल्याङ्कन हो ।"

कोनव्याक (१९८०) का अनुसार "मूल्याङ्कन भनेको शैक्षिक कार्यक्रमबारे निर्णय दिनको लागि जानकारीहरूको सङ्कलन र उपयोग नै मूल्याङक्न हो ।"

स्टफल विम (१९७९) मूल्याङ्कन भनेको उपयुक्त निर्णय लिनका लागि आवश्यक सूचनाहरू प्रदान गर्ने कार्य हो ।

उपर्युक्त परिभाषाहरूका आधारमा मूल्याङ्कन भनेको निश्चित कार्यकलाप पछि के कति उपलब्धि हासिल गरे भनी सूचना लिने लेजाखोजा गर्ने, निर्णय गर्ने र सुधारात्मक विधि अबलम्बन गर्ने निरन्तर प्रक्रिया हो । मूल्याङ्कनले वस्तु वा व्यक्तिको कमी कमजोरी पत्ता लगाइ अघि बढ्ने मार्ग प्रदर्शन समेत गर्दछ ।

@=@= k/LIff / d"Nofª\sg

परम्परागत रूपमा परीक्षा र मूल्याङ्कनलाई समानार्थी शब्दका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ यद्यपि परीक्षा र मूल्याङ्कनमा अवश्य फरक छ । परीक्षाले सीमित क्षेत्रलाई ओगटेको हुन्छ भने मूल्याङ्कनले व्यापक क्षेत्रलाई समेटेको हुन्छ । मूल्याङ्कनका लागि मापन अनिवार्य सर्त हो भने परीक्षा मापनको एउटा प्रक्रिया हो । परीक्षा, अवलोकन आदिको सहयोगले मापनमा कुनै पनि वस्तु वा व्यक्तिको कोरा प्रमाण तयार गर्दछ तर निर्णय गर्न सक्दैन र मापनका सबै सूचनाको विश्वसनीयता र बैधता पनि निश्चित गर्न सक्दैन । यस्तो सही गलत, विश्वसनीय र वैध-अवैधको निर्णय मूल्याङ्कनबाट हुन्छ । वस्तुतः मूल्याङ्कन भनेको व्यापक, विस्तृत र निरन्तर रूपमा चल्ने निर्णय प्रक्रिया हो । परीक्षा भने मूल्याङ्कनको एउटा साधन मात्र हो ।

परीक्षा मूल्याङ्कनको साधन मात्र भए पनि शैक्षिक क्षेत्रमा यसको ठूलो महत्त्व छ । कुनै शैक्षिक कार्यक्रममा उद्देश्य, पाठ्यक्रम, साधन, सामग्री, प्रक्रिया, शिक्षक दक्षता, विद्यार्थीको अभिक्षमता तथा उपलब्धि पक्षको सही प्रमाण दिन्छ । परीक्षाले जटिलता, सरलता, स्तरयुक्तता र प्रभावकारिता आदिको सूचना दिएर संशोधन र परिष्कार गरी निदानात्मक एवम् पृष्ठपोषणीय उद्देश्यमा लम्कन मूल्याङ्कनलाई सहयोग परीक्षाले पुऱ्याउँछ । शिक्षा क्षेत्रमा शैक्षणिक क्षेत्रका शैक्षणिक उद्देश्य, सिकाइ अनुभव र मूल्याङ्कनका बीचमा सम्बन्ध जोड्ने काम पनि परीक्षाले गर्दछ ।

मूल्याङ्कनको कार्यक्षेत्र व्यापक छ । खासगरी यो शैक्षिक, प्रशासनिक, पथप्रदर्शनीय तथा अनुसन्धानात्मक कार्यमा संलग्न हुन्छ । विषयको प्रकृति र उद्देश्यअनुसार परीक्षाका पनि अनेक भेद छन् । ती भेदहरू : प्रवेश परीक्षा, स्तरयुक्त परीक्षा, वार्षिक परीक्षा, बौद्धिक परीक्षा, सीपगत परीक्षा आदि हुन् । परीक्षाका विभिन्न भेद उपभेदहरू भएपनि हाल प्रचलित मौखिक, लिखित र प्रयोगात्मक परीक्षाहरू नै सबै प्रकारका परीक्षाका आधारहरू हुन् ।

@=#= eflifs d"Nofª\sg

विद्यार्थीहरूले निर्धारित भाषिक सीप आर्जनको उद्देश्य के कति हासिल गरे तथा शिक्षणबाट उनीहरूले के-कस्तो प्रगति गरे सो पत्ता लगाउने प्रक्रियालाई मूल्याङ्कन भनिन्छ । मूल्याङ्कनको प्रयोग विना भाषा शिक्षणको उपलब्धि मापन हुन सक्दैन ।

मूल्याङ्कनद्वारा शिक्षकलाई आफ्ना विद्यार्थीहरू सक्षम-असक्षम के छन् अथवा उनीहरूको शैक्षिक उन्नति वा अवन्नतिको सही लेखाजोखा प्राप्त हुन्छ । अतः मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको पथ प्रदर्शकका रूपमा लिन सकिन्छ । यसबाट विद्यार्थीहरूमा देखा परेका कमजोरीहरू हटाउन सहयोग पुग्छ । विद्यार्थीमा पनि सफलता र असफलताको जानकारीले सिकाइमा हौसला तथा प्रेरणा प्राप्त हुन्छ ।

भाषिक मूल्याङ्कन भन्नाले मुख्य गरेर भाषिक सीपहरूको लेखाजोखा गर्नु भन्ने बुझिन्छ । भाषा शिक्षणमा विषयवस्तुको माध्यमबाट भाषाका चारवटै (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) सीपहरूको दक्षता हासिल गराउन सकिन्छ । यस्ता सीपहरूको विकासका लागि पाठ्यपुस्तकमा विविध रूपबाट विधाहरू समावेश गरिएको हुन्छ । ती विधाहरूको आवश्यक कार्यकलापबाट उक्त सीपहरूको विकास गराउन सकिन्छ ।

विद्यार्थीको भाषिक प्रगतिको जानकारी दिने आधार नै भाषिक मूल्याङक्न हो । अर्को अर्थमा यो भाषिक प्रगतिको सूचक हो । भाषा शिक्षणको संसारमा विद्यार्थीहरू पथिक हुन् भने शिक्षकहरू उनीहरूका सचेतक एवम् मार्ग निर्देशक हुन् (शर्मा, २०३४ : २६९) । अतः शिक्षकको सहानुभूतिशील मार्गदर्शन र विवेकशील शिक्षण कार्यकलापबाट मात्रै भाषा शिक्षणले उद्देश्यपरक गतिशीलता प्राप्त हुन्छ । मूल्याङ्कनको उपयोग विनाको भाषाशिक्षण आफैमा लुलो र लङ्गडो बन्न सक्छ (अधिकारी, २०५० : २०७) । यसैले भाषा शिक्षणका क्रममा निश्चित लक्ष्य र उद्देश्यहरू विद्यार्थीमा हासिल गराउनका निम्ति बारम्बार मूल्याङ्कनको उपयोग गरी विद्यार्थीको प्रगति दर, क्षमता स्तर, सक्षमता र असक्षमता तथा उन्नति र अवन्नतिका बारेमा शिक्षक सधैं सचेत रहनुपर्छ । भाषा सिकाइमा विद्यार्थीहरूको समस्या पत्ता लगाइ तिनको निराकरण गर्न, पृष्ठपोषण प्रदान गर्न तथा भाषा शिक्षणलाई कुशलतापूर्वक कार्यदिशातर्फ उन्मुख बनाइ विद्यार्थीको उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गरेर सरल, सुगम र प्रभावकारी शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप छनोट, सुधार र उपयोगको सुझ तथा सीप प्राप्त गर्न शिक्षकका लागि भाषिक मूल्याङ्कन आवश्यक छ ।

भाषिक मूल्याङ्कनको आवश्यकता शिक्षक, विद्यार्थीबाहेक भाषा पाठ्यक्रम निर्माता, भाषाविज्ञ र शिक्षाविद्का लागि पनि उपयोगी छ । भाषिक मूल्याङ्कनले पाठ्यक्रमको प्रभावकारिताको लेखाजोखा गरी निर्णय प्रक्रियामा मद्दत पुऱ्याउँछ । भाषा तात्विक अंशहरू तथा प्रयोजनपरकताको बारेमा निर्णय लिन आधार प्रदान गर्दछ । पाठ्यक्रमको स्तरयुक्तताको समेत भाषिक मूल्याङक्नले सूचना दिइरहेको हुन्छ ।

@=$= eflifs d"Nofª\sgsf k|sf/

भाषिक मूल्याङक्नको प्रकृतिलाई हेर्दा मूलतः भाषिक सीपहरूको परीक्षण प्रयोगपरक प्रकृतिको र भाषिक धारणाहरूको परीक्षण सैद्धान्तिक प्रकृतिको देखा पर्छ । भाषा शिक्षणको अभिप्राय भाषिक सीपको कुशलतापरक विकासमा केन्द्रित रहने हुनाले यसको परीक्षण प्रयोगपरक प्रकृतितर्फ झुक्नुपर्छ तथापि भाषिक सीपलाई सहायक हुने भाषिक धारणाहरूको परीक्षण सैद्धान्तिक प्रकृतितर्फ झुक्नु अस्वाभाविक होइन । भाषिक सीपहरूको मूल्याङ्कन विभिन्न प्रकृतिबाट हुने भए पनि प्रचलनमा रहेका परीक्षण तरिका निम्न छन् :

@=$=!= PsLs[t / k[ysLs[t

भाषाका सबै सीपहरुलाई एकमुष्ट रुपमा परीक्षण गर्नुलाई एकीकृत परीक्षण भनिन्छ । यस्तो प्रकृतिको परीक्षणले भाषाका चारवटै सीप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइको परीक्षण गर्न सकिन्छ यद्यपि यस्तो परीक्षण जटिल र कम विश्वसनीय हुन्छ । नेपाली भाषाका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका बुँदाटिपोट, सारांश, सङ्क्षेपीकरण र बोधका साथै अनुच्छेद लेखन, टिप्पणी लेखन, चिठी लेखन, निबन्ध लेखन, प्रतिवेदन लेखन, दैनिकी लेखन जस्ता सीपको परीक्षणमा एकीकृत पद्धति अँगाल्नु राम्रो हुन्छ ।

भाषातत्व वा व्याकरणका सैद्धान्तिक धारणाहरूलाई छुट्टाछुट्टै परीक्षण गर्नुलाई पृथकीकृत परीक्षण भनिएको हो । उदाहरणार्थ : वर्णविन्यास, विराम चिह्न, वाक्य तत्त्व आदि प्रत्येक कुरालाई एक एक गरी परीक्षण गर्न सकिन्छ (अधिकारी, २०५१) ।

@=$=@= klxrfgfTds / pTkfbgfTds k/LIf0f

पाठ्यवस्तुहरूको परीक्षण पहिचानात्मक र उत्पादनात्मक दुवै ढङ्गले गर्न सकिन्छ । व्याकरणका सैद्धान्तिक ज्ञानसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तकहरूको परीक्षण बहुविकल्पी, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, समूह छुट्याउने आदि प्रश्नहरूका आधारमा पनि गर्न सकिन्छ । शब्दभण्डारको परीक्षणका लागि यस्ता प्रश्नहरू उपयोगी हुन्छन् । उक्त प्रश्नद्वारा गरिने परीक्षण पहिचानात्मक प्रकृतिको हुन्छ । पाठ्यवस्तुहरूको ज्ञान सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूद्वारा जाँच्न खोजिन्छ भने त्यस किसिमको परीक्षण पहिचानात्मक प्रकृतिको हुन्छ । पाठ्यवस्तुहरूको ज्ञान सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूद्वारा जाँच्न खोजिन्छ भने त्यस

किसिमको परीक्षण उत्पादनात्मक परीक्षण भनिन्छ । संज्ञानात्मक खालका ज्ञान जाँच्न सोधिने सङक्षिप्त उत्तरात्मक वा निबन्धात्मक खालको प्रश्न यस अन्तर्गत पर्छन् । तर सुनेको, पढेको र कण्ठस्थ गरेकोसँग सम्बन्धित भने उत्पादनात्मक हुन सक्दैन । भाषातत्त्व एवम् शब्दभण्डारसँग सम्बन्धित प्रश्नद्वारा सैद्धान्तिक ज्ञानभन्दा प्रयोग पक्ष जाँच्न खोजिएको हुन्छ । त्यसैले त्यस्ता प्रश्नको झुकाव उत्पादनात्मकतातिर हुन्छ । अभिव्यक्ति सीपसँग सम्बन्धित सबै पाठ्यवस्तुहरूको परीक्षण पूर्णतः उत्पादनात्मक प्रकृतिको हुन्छ ।

@=$=#= cf}krfl/s / cgf}krfl/s k/LIf0f

भाषिक सीपको परीक्षण निश्चित पाठ्यक्रमकै आधारमा निर्णयात्मक दृष्टिले गरिन्छ भने त्यस्तो प्रकृतिको परीक्षणलाई औपचारिक परीक्षण भनिन्छ । यस्तो परीक्षण विद्यार्थीलाई उत्तीर्ण-अनुत्तीर्ण गर्नमा केन्द्रित हुन्छ । यस्तो परीक्षण शिक्षण सिकाइको साधन नभएर साध्य बन्न पुग्छ ।

अनौपचारिक परीक्षण अभ्यासात्मक हुन्छ । जसले मूल्याङ्कनलाई अनौपचारिक कार्यहरूमा संलग्न गराई शिक्षण परीक्षण, पुनः शिक्षण, पुनः परीक्षण तथा पुनः शिक्षण, पुनः परीक्षणको चक्रीय प्रक्रिया अँगालेर परीक्षाबाट प्राप्त परिणामहरूलाई विद्यार्थीको सिकाइ र शिक्षकको शिक्षण प्रक्रियामा सुधार ल्याउने काममा प्रयोग गरिनु पर्छ (अधिकारी, २०५१ : ३०) । मूल्याङ्कनलाई औपचारिक बनाउन आन्तरिक मूल्याङ्कनका विभिन्न प्रक्रिया अपनाइ विद्यार्थीका अभ्यासात्मक कार्यकलापहरूमा निरन्तरता दिइनु अत्यावश्यक हुन्छ ।

@=%= k/LIf0fsf k|rlnt tl/sf

शिक्षणको उद्देश्य र प्रयोजन अनुसार परीक्षणका विभिन्न तरिका अपनाइए पनि सिद्धान्ततः तिनका निम्नलिखित दुई तरिका छन् :

@=%=!= :t/o'St k/LIff

यो एउटा पूर्वघोषित परीक्षा हो । विभिन्न विषयविज्ञ तथा शिक्षाविद्हरू मिलेर सचेतनापूर्ण प्रयासबाट वैज्ञानिक प्रक्रिया अपनाइ यस प्रकारको परीक्षा तयार गरिएको हुन्छ । यसमा परीक्षा कुनै खासस्तर वा विषयका लागि राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, अञ्चल स्तरीय वा जिल्ला स्तरीय मानकमा आधारित हुन्छ । यसमा परीक्षा सञ्चालन प्रक्रिया तथा अङ्कन प्रक्रिया

पनि पूर्व निर्धारित हुन्छ । यस्तो परीक्षा विश्वसनीय र वैध हुने विश्वास गरिन्छ । स्तरयुक्त परीक्षा मूलतः निर्णयात्मक प्रकृतिको पनि हुन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : ३३२) ।

@=%=@= lzIfs lgld{t k/LIff

यो स्तरयुक्त परीक्षाजस्तो पूर्वघोषित परीक्षा नभएर विषय शिक्षणका क्रममा कक्षाको आवश्यकता अनुसार शिक्षकहरूद्वारा निर्माण गरिने परीक्षा हो । यस्तो परीक्षा स्थानीय स्रोत साधन र आवश्यकताहरूको उपयोगका दृष्टिले पनि बढी सरल, सुगम र व्यवहारिक हुन्छ । यस्तो किसिमको परीक्षा निर्माणात्मक हुन्छ । यस किसिमको परीक्षा कम विश्वसनीय र वैध हुन्छ ।

@=^= k/LIffsf cGo ;fwg tyf pkfox¿

हाल प्रचलनमा रहेका परीक्षाका तीन साधन तथा उपायहरू छन् । ती हुन् : लिखित, मौखिक र प्रयोगात्मक परीक्षा । यिनीहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा तल गरिएको छ :

@=^=!= lnlvt k/LIff

लिखित परीक्षा निर्णयात्मक र निर्माणात्मक दुवै कार्यका दृष्टिले उपयोगी हुन्छ । लिखित रूपमा उत्तर आउने गरी सञ्चालन गरिने मूल्याङ्कनको साधनलाई लिखित परीक्षा भनिन्छ । लिखित परीक्षामा लिखित प्रश्नहरू सोधिन्छ र विद्यार्थीहरूले लिखित रूपमा नै त्यसको उत्तर दिनुपर्ने हुन्छ । भाषाको लिखित अभिव्यक्ति सीप र त्यससम्बन्धी विभिन्न पक्षको परीक्षणका लागि लिखित परीक्षाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । पठनबोध, भावार्थ लेखन, व्याख्या लेखन, सारांश लेखन, भाषा तत्त्व आदिको मूल्याङ्कनका लागि लिखित परीक्षा अपनाइन्छ । लिखित उपायद्वारा भाषिक मूल्याङ्कन गर्दा विद्यार्थीहरूको लिखित अभिव्यक्ति पक्ष कस्तो छ र उसको कुन क्षेत्रलाई बढी जोड दिनुपर्दछ भन्ने कुराको अङ्कन गर्न सजिलो हुन्छ । लिखित परीक्षा वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू निर्माण गरी परीक्षण गर्ने प्रचलन छ । ठीक बेठीक छुट्याउने, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने र बहुवैकल्पिक प्रश्न वस्तुगत हुन् भने निबन्धात्मक र सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरू विषयगत प्रश्न हुन् ।

@=^=@= df}lvs k/LIff

भाषिक मूल्याङ्कनका लागि मौखिक परीक्षा अत्यावश्यक साधन हो । यस्तो साधन वा उपायबाट मौखिक अभिव्यक्ति सीप र तत्सम्बन्धी पक्ष वा सस्वर पठन सीपको परीक्षण

गर्न सकिन्छ । बोध क्षमता (पठनबोध, श्रुतिबोध) तथा भाषा तात्विक धारणाको परीक्षणका लागि पनि मौखिक उपायलाई उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ । विद्यार्थीको बोध क्षमता र भाषा तात्विक क्षमता सम्बन्धी व्यक्तिगत क्षमता ठम्याउने क्रममा मौखिक साधनको उपयोग गर्नाले समय, श्रम र साधन धेरै लाग्ने हुन्छ । बोध र भाषातात्विक धारणाको परीक्षणको लागि मौखिक साधनलाई नै प्राथमिकता दिएको पाइन्छ । मौखिक मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न प्रश्नहरू सोधेर त्यसको उत्तर दिन लगाउने गरिन्छ । यसैगरी वादविवाद, संवाद, वक्तृत्वकला, कविता पाठ आदिको मूल्याङ्कनका लागि मौखिक परीक्षालाई नै उपयुक्त साधन मानिन्छ । मौखिक परीक्षाबाट सुनाइ सम्बन्धी श्रुतिबोध, वर्ण विभेदीकरण, बोलाइसम्बन्धी विभिन्न सीपहरू : वस्तु तथा चित्र वर्णन, घटना वर्णन, कुराकानी आदि तथा पढाइसम्बन्धी स-स्वर उच्चारण, पठनबोध, शब्दप्रयोग जस्ता कुराको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

@=^=#= k|of]ufTds k/LIff

लिखित र मौखिक परीक्षाबाट मापन गर्न नसकिने पाठ्यवस्तुको परीक्षणका लागि प्रयोगात्मक परीक्षाबाट मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । विज्ञानजस्ता विषयमा प्रयोगात्मक परीक्षा लिने प्रचलन भए पनि अन्य विषयको प्रयोगात्मक परीक्षा भएको पाइदैन । यद्यपि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ ले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अघि बढाएको छ । यसमा परियोजना कार्य तथा प्रयोगात्मक कार्यलाई पनि स्थान दिएको पाइन्छ ।

भाषा भनेको व्यक्तिको व्यवहार पनि हो । उक्त व्यवहार प्रसङ्गपूर्ण, शिष्ट, प्रभावकारी भए नभएको कुरा विद्यार्थीको खास प्रसङ्गमा व्यवहार वा प्रयोगलाई हेरेर थाहा पाउन सकिन्छ । मौखिक भाषा व्यवहारका कतिपय पक्षहरूको परीक्षण बोलेको, लेखेको तरिकाबाटमात्र सम्भव हुँदैन । त्यसको प्रसङ्ग बक्ता, स्रोता, त्यस अनुरूपको हाउभाउ, चेष्टा, भाव अभिव्यक्तिहरूको प्रयोग पक्षले प्रदर्शित हुन्छ । भाषिक सामर्थ्यको कारण लेखनमा निपूर्णता हुँदैमा श्रवण, पठन र वक्तृत्वकलामा पनि निपूर्ण छ भन्न सकिदैन । प्रयोगात्मक परीक्षणका लागि अवलोकन पर्यपेक्षण सुपरिवेक्षणलाई प्रमुख युक्तिका रूपमा लिइन्छ ।

@=&= eflifs k/LIf0f of]hgf

कुनै पनि कार्य विना योजना सम्भव हुँदैन । विना योजना गरिएको कार्य सफल नहुने मात्र होइन गरिएको प्रयास समेत निरर्थक हुन्छ । नेपालमा पनि भाषिक सीप परीक्षणको हालसम्मको स्थितिलाई हेर्दा विना योजना नै हतार हतारमा निर्माण गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । यसरी प्रश्नपत्रहरू निर्माण गर्दा जुन सीपको परीक्षण गर्नुपर्ने हो, त्यसरी नभएको दखिन्छ । तसर्थ भाषिक परीक्षणका लागि योजनाबद्ध ढङ्गले प्रश्नपत्रहरू निर्माण गर्दा सामान्यतः निम्नानुसारका चरणहरू पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ :

@=&=!= k/LIf0f pb\b]Zosf] lgwf{/0f

परीक्षण योजनाको सबभन्दा पहिलो कार्य परीक्षण उद्देश्यको निर्धारण हो । तोकिएका तह र कक्षाका विद्यार्थीहरूले तोकिएको अवधिभित्र हासिल गर्नुपर्ने ज्ञान, सीप उपयोग गरिन लागिएको परीक्षणले समेट्न सक्छ कि सक्दैन भनेर विचार पुऱ्याउनु आवश्यक छ । उक्त परीक्षणको स्तरीयता, वैधता, व्यवहारिकता, स्पष्टता आदि परीक्षणका गुणहरूलाई समेत ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने हुनाले र उद्देश्यका क्षेत्र (संज्ञानात्मक, भावनात्मक, मनोक्रियात्मक) समेट्ने गरी उद्देश्य निर्धारण गर्नुपर्छ ।

@=&=@= kf7\os|d ljZn]if0f

परीक्षण योजना निर्माण गर्दा पाठ्यक्रम नै मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा उल्लेखित क्षेत्र, विधा र सिकाइ उपलब्धि मापन गर्न के कस्ता परीक्षणीय वस्तु सम्लग्न गर्नुपर्छ भनी उद्देश्यसँग एकीकृत गर्नुपर्छ र प्रश्नहरूले पाठ्यक्रमको परिधि र मर्मलाई समेट्न सक्नुपर्छ ।

@=&=#= ljlzi6Ls/0f tflnsf lgdf{0f

कुनै पाठ्यांशबाट प्रश्न निर्माण गर्नुभन्दा पहिले वाठ्यवस्तुको प्रकृति र पाठ्यभार अनुरूप प्रश्नहरूको निर्माण तथा अङ्कभार आदिको सन्तुलन मिलाउन बनाइएको मूल्याङ्कन योजना विशिष्टीकरण तालिका हो (भण्डारी र अन्य, २०६८ : ३१६) । कतिपय महत्त्वपूर्ण पक्षहरू मूल्याङ्कनमा छुट्न सक्छन् । पाठ्यक्रममा जे-जति पाठ्यवस्तुहरू राखिएका हुन्छन् यी सबैको परीक्षण गर्न असम्भव हुन्छ । तर तिनको प्रतिनिधिपरक परीक्षण भने हुनुपर्दछ । उपर्युक्त विभिन्न कुरामा विचार पुऱ्याई प्राप्त समयभित्र परीक्षणीय वस्तुहरूको उपयुक्त प्रतिनिधित्व मिलाउन विशिष्टीकरण तालिकाले ठूलो सहयोग गर्दछ ।

यस्तो तालिका बनाउँदा परीक्षणीय वस्तु वा पक्षहरू प्रश्नको प्रकृति, प्रश्नको प्रकार, प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार आदि स्तम्भहरू स्पष्ट खुलाइ प्रस्तुत गर्न आवश्यक हुन्छ ।

विशिष्टीकरण तालिकामा विद्यार्थीले हासिल गर्नुपर्ने ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति मूल्याङ्कनका लागि विशिष्ट योजना बनाइएको हुन्छ । पाठ्यक्रमको कुन क्षेत्रबाट कस्ता प्रश्नहरू निर्माण गरी विद्यार्थीको कुन सीप परीक्षण/मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा विशिष्टीकरण तालिकाबाट सजिलै थाहा पाउन सकिन्छ ।

नेपाली विषयको विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गर्दा परीक्षामा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ, व्याकरण, शब्दभण्डार र शब्दार्थ क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोध्ने र यस्ता प्रश्नहरूबाट विद्यार्थीको ज्ञान, बोध र उच्च दक्षता तथा व्यवहारिक सीप परीक्षण गर्नेतर्फ जोड दिनु पर्छ । विशिष्टीकरण तालिकाबाट कुन कुन प्रकारका प्रश्न सोध्ने र कति अङ्कभार प्रश्नहरूलाई दिने भनी अग्रिम योजना बन्ने हुनाले पाठ्यक्रमका विधा, क्षेत्र र सिकाइ उपलब्धि बढीभन्दा बढी समेट्न सकिन्छ र विश्वसनीय, वैध र व्यावहारिक प्रश्नहरू निर्माण गर्न सकिन्छ ।

@=*= k|Zgkqsf] kl/ro

प्रश्नले जिज्ञासा प्रकट गर्दछ । कुनै पनि विषयका बारेमा मनमा उत्पन्न जिज्ञासा प्रकट गर्ने अभिव्यक्ति नै प्रश्न हो । तर जिज्ञासाका लागि मात्र प्रश्न गरिदैन । प्रश्न विद्यार्थीको ज्ञान, सीप, अभिवृत्ति मापनको एक सरल, सहज र सुगम साधन हो । नेपाली बृहत् शब्दकोशमा प्रश्नका बारेमा निम्न कुरा लेखिएको छ :

प्रश्न- ना.(सं.)

१.कुनै कुराको उत्सुकता मेट्नका लागि अथवा उचित जवाफ पाउनका लागि कसैलाई सुनाइने शब्द,वाक्य वा वाक्य-समूह, सवाल

२.त्यसै उद्देश्यले गरिने मुद्रा, हाउभाउ, साउती आदिको प्रदर्शनी

३.छात्रको योग्यता जाँच्नका लागि शिक्षण संस्थाले तयार पारेको लिखित वा मौखिक

४.प्रश्नपत्र

५.अन्तर्वार्ता दिने वा कुनै पदको उम्मेद्वार हुनेको योग्यता जाँच्न सोधिने लिखित वा मौखिक सवाल-पत्र आदि ।

प्रश्नपत्रका बारेमा उपर्युक्त भनाइबाट शिक्षण सिकाइका क्षेत्रमा प्रयोग गरिने प्रश्नको प्रयोजन भनेको विद्यार्थीले निश्चित समयावधिभित्र के कति उपलब्धि हासिल गर्न सके भनेर लेखाजोखा तथा मापन गर्नु हो । यो यस्तो सामग्री पत्र हो जसबाट विद्यार्थीको उपलब्धिको मापन बेलाबेला गरिरहनु पर्छ । उनीहरूको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा निर्माणात्मक सुधार पनि रहेको हुन्छ । यसका लागि विद्यार्थीको बौद्धिकस्तर, विषयगत सक्षमता, ज्ञान, सीप अभिवृत्ति मापन गर्न लिखित, मौखिक र प्रयोगात्मक प्रकृतिका प्रश्नको उपयोग गर्ने गरिन्छ ।

@=*=!= k|Zgkqsf] k|s[lt -agf]6sf cfwf/df_

प्रश्नपत्रलाई सोधाइका प्रकृतिका आधारमा मुख्यतः दुई भागमा बाड्न सकिन्छ : विषयगत प्रश्न र वस्तुगत प्रश्न । विषयगतभित्र निबन्धात्मक प्रश्न र सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरू हुन्छन् भने वस्तुगत प्रश्नभित्र बहुवैकल्पिक प्रश्न, खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न, ठीक बेठीक छुट्याउने प्रश्न र जोडा मिलाउने प्रश्नहरू पर्दछन् ।

@=*=@= ljifout k|Zg

विषयवस्तुलाई विशेष जोड दिएर विषयवस्तुको ज्ञान जाँच्न निर्माण गरिने प्रश्नहरूलाई विषयगत प्रश्न भनिन्छ । विषयवस्तुमा जोड दिए पनि प्रस्तुतिमा विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत क्षमता समावेश हुने भएकाले यस प्रकृतिका प्रश्नलाई व्यक्तिनिष्ठ प्रश्न भन्ने गरिन्छ । सीमित परीक्षण समय र अङ्क मापनको जटिलताका कारणले थोरै मात्र प्रश्नहरू बन्ने भएकाले व्यापक विषयवस्तुलाई ढाक्न नसक्ने मुख्य मुख्य कुरालाई मात्र महत्त्व दिने तथा मापनीय विश्वसनीयता प्राप्त गर्न नसक्ने सीमितताहरू यस्ता प्रश्नमा पाइन्छन् । विषयगत प्रश्नभित्र दुई प्रकारका प्रश्नहरू हुन्छन् : निबन्धात्मक र सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न ।

२.८.२.१. निबन्धात्मक प्रश्न

सामान्यतः एकभन्दा बढी अनुच्छेदमा निबन्ध जस्तै लामो तरिकाले लेखेर उत्तर दिनुपर्ने प्रश्नहरू निबन्धात्मक प्रश्न हुन् । लिखित अभिव्यक्तिको रचना परीक्षणका लागि यस्ता प्रश्नको उपयोग गरिन्छ । वाक्यरचनागत उपयुक्तता शब्द प्रयोगगत उपयुक्तता,

सिलसिलाबद्ध, अनुच्छेद गठन, विषयवस्तुको प्रासङ्गिकता, वर्णविन्यास र शब्द प्रयोग सीपको परीक्षणका लागि निबन्धात्मक प्रश्नको उपयोग गर्न सकिन्छ । निबन्धात्मक प्रश्नलाई अभिव्यक्ति सीप जाँच्ने र खास विषयवस्तुको ज्ञान जाँच्ने गरी दुई किसिमबाट उपयोग गर्न सकिन्छ । अभिव्यक्ति सीपका लागि स्वतन्त्र र निर्देशित प्रकारका प्रश्नहरू राख्न सकिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू विषयवस्तुको ज्ञानभन्दा विषयवस्तुको संयोजन, सङ्गठन, प्रस्तुतीकरण, मौलिकता तथा भाषा प्रयोगको सन्दर्भगत उपयुक्तता जाँच्नमा केन्द्रित हुन्छन् । विषयवस्तुको ज्ञान जाँच्न सोधिने प्रश्नहरू भाषिक सीपभन्दा विषयवस्तुको ज्ञानपक्षमा केन्द्रित रहने भएकाले वर्णनात्मक, विवेचनात्मक र समीक्षात्मक प्रकृतिका हुन्छन् । निबन्धात्मक प्रश्न निर्माण गर्दा उत्पादनात्मकतातर्फ जोड दिई विद्यार्थीको जीवन सापेक्ष विषयवस्तुमा आधारित विषय शीर्षक दिएर स्पष्ट रचना गर्न सक्ने परिस्थिति सिर्जना गर्नु पर्दछ । निबन्धात्मक प्रश्नमा निश्चित बुँदाहरू दिएर नियन्त्रित लेखनको रूपमा उपयोग गर्न सकिए तापनि स्वतन्त्र लेखन सीप परीक्षण गर्नमा नै बढी केन्द्रित बनाउनु आवश्यक छ ।

२.८.२.२. सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न

लिखित युक्तिका साथै मौखिक युक्तिका लागि पनि उपयोगी हुने सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नको उत्तर एकशब्ददेखि लिएर एक वाक्य र एकदुई अनुच्छेदसम्म पनि हुन सक्ने हुनाले यसमा विभिन्नताका साथै वस्तुताको पनि स्वतः अनुमान गर्न सकिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू भाषा तत्त्व र विधागत पाठ्यवस्तुसँग सम्बन्धित हुन्छन् । साना कक्षामा सोधिने प्रश्नहरू सरल र सतही खालका हुन्छन् भने माथिल्ला कक्षामा सोधिने प्रश्नहरू निचोडमूलक, विचारमूलक र सम्भावनामूलक प्रकृतिका हुन्छन् । वैयक्तिक शैक्षिक प्रस्तुति, सङ्गठन तथा वैचारिकता आदिका दृष्टिले निबन्धात्मकताको गुण सङ्क्षिप्तता, व्याप्तता, सङ्ख्यात्मक बहुलता, प्रयोजन परकता आदिका दृष्टिले वस्तुताको गुणसमेत झल्किने यस्ता प्रश्नलाई वस्तुगत र विषयगत प्रश्नको मध्यमार्गी प्रश्न पनि भन्न सकिन्छ । परीक्षार्थीहरूलाई ठोस उत्तर दिन सन्तुलित उत्तर दिन, परीक्षणीय कुरामा केन्द्रित बनाउन र पाठ्यवस्तुका व्यापक पक्षमा सजग रहन सहयोगी भूमिका खेल्ने हुनाले यस्ताखाले प्रश्नमा परीक्षामा हुनुपर्ने वैधता, विश्वसनीयता, विभेदकारिता, व्यावहारिकता जस्ता गुणहरू पनि यथेष्ट मात्रामा रहन्छन् । यसका साथै भाषिक सीप र धारणाहरू तथा भाषा तात्त्विक र व्याकरणगत प्रयोग र पहिचानको समेत एकीकृत परीक्षण गर्न सकिने सरलता र

सुगमताका दृष्टिले पनि यस्ता प्रश्नहरू निकै उपयोगी र महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् (शर्मा र पौडेल, २०६७ : ३६२) ।

@=*=#= j:t'ut k|Zg

वस्तुगत प्रश्नको पनि भाषिक मूल्याङ्कनका क्रममा महत्त्वपूर्ण स्थान रहन्छ । यस्ता प्रश्नहरूको अभिव्यक्ति सीपको परीक्षणमा प्रत्यक्षतः उपयोगी ठानिदैनन् तर बोध उच्चारण, शब्दार्थ, शब्दप्रयोग, वर्णविन्यास र व्याकरण तत्त्वको परीक्षणका लागि उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू वैध र बढी विश्वसनीय हुन्छन् । केही वस्तुगत प्रश्नहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

२.८.३.१. ठीक-बेठीक छुट्याउने प्रश्न

ठीक-बेठीक छुट्याउने प्रश्नमा एउटा पूर्ण उक्ति दिइएको हुन्छ । जसलाई ठीक-बेठीक, साँचो-झुटो, हो-होइन, मञ्जुर-बेमञ्जुर आदिमा रेजा चिन्ह (√) तथा (×) वा ठीक भए ठीक र बेठीक भए बेठीक विद्यार्थीलाई लेख्न निर्देशन दिइन्छ । यस्तो प्रश्नबाट विशेषतः ज्ञान तहका कुराहरू जाँच्न सकिन्छ । यस्तै विद्यार्थीमा के कति स्मरण भएको छ सो कुरा जाँच्न सकिन्छ । यसका दिइएको निर्देशन प्रायः सबैले बुझ्दछन् । तर यसमा घोक्ने प्रवृत्ति रहन्छ । अन्दाजका भरमा पनि उत्तर मिल्न सक्दछन् । श्रुतिबोध, पठनबोध, वाक्यगठन, शब्दप्रयोग र धारणा परीक्षणका लागि उपयोग गर्न सकिने यस्ता प्रश्नहरू परीक्षणीय दृष्टिले त्यति उपयोगी, वैध र विश्वसनीय हुँदैनन् । यस्ता प्रश्नहरू प्रारम्भिक तहमा मात्र उपयोग गर्न सकिने खालका हुन्छन् (शर्मा र पौडेल, २०६७ : ३६४) ।

२.८.३.२. खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न

यसप्रकारका प्रश्नमा रहने खाली ठाउँमा परीक्षार्थीले उपयुक्त वाक्यांश आफैं लेख्नुपर्छ । यस्ता प्रश्नहरू खुला वा बहुवैकल्पिक प्रकृतिका हुन्छन् । यस्ता प्रश्नको निर्माण गर्दा वाक्यको मुख्य अंश वा शब्दलाई झिकेर खाली ठाउँ तयार पार्नुपर्दछ । कहिलेकाहीँ यस्ता खालका प्रश्नमा कोष्ठभित्र विकल्प दिएर उक्त विकल्पमध्ये मिल्दो विकल्प खाली ठाउँमा राख भनेर निर्देशन दिन पनि सकिन्छ । यस्ता खालका प्रश्नबाट शब्दज्ञान, मिति,

नाम, सङ्ख्या, स्थान आदिको ज्ञान जाँच्न प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू निर्माण गर्न सजिलो र अड्कलको आधारमा उत्तर मिलाउने कम सम्भावना रहन्छ । तर यस्ता प्रश्नहरूबाट व्यावहारिक ज्ञान जाँच्न कठिन पर्दछ । माथिल्ला कक्षाहरूका विद्यार्थीहरूको उपलव्धि जाँच्न भने केही कठिन पर्दछ ।

२.८.३.३. जोडा मिलाउने प्रश्न

जोडा मिलाउने वा दाँज्ने प्रश्नमा २ स्तम्भ हुन्छन् । पहिलो स्तम्भमा दिइएको प्रत्येक प्रश्न दोस्रो स्तम्भ वा समूहमा दिइएको विकल्पहरूसँग जोडा मिलाइन्छ । एक समूहको तथ्यलाई अर्को समूहसँग दाँज्नु पर्दछ । एक समूहमा दिइएको शब्द, वाक्य वा टुक्कासँग जोडा मिलाइन्छ । जोडा मिलाउँदा दोस्रो स्तम्भमा भएका सही-सही उत्तरको नम्बर पहिलो स्तम्भको पछाडि रहेको खाली कोठामा राखिन्छ र यदाकदा धर्साहरूबाट पनि जोडा मिलाउन सकिन्छ । यस्ता प्रश्नहरूबाट तथ्यगत कुरा जाँच्न, दुई कुरा वा वस्तुहरूबीच सम्बन्ध पत्ता लगाउन क्षमता जाँच्न, धेरै कुराहरू एउटै प्रश्नमा समावेश गरी सोध्न, उत्तर बढी विश्वसनीय बनाउन सकिन्छ । तर यसमा कण्ठ गर्ने प्रवृत्ति पनि रहन्छ । यसमा अड्कलको भरमा पनि उत्तर मिलाउन सकिन्छ । यस्तो खालको प्रश्न निर्माण गर्न भने केही गाह्रो पर्दछ ।

२.८.३.४. बहुवैकल्पिक प्रश्न

यस्तो प्रश्नमा पहिला प्रश्न दिइन्छ र त्यसपछि ठीक विकल्पमा रेजा (√) वा गोलो घेरा (O) लगाउन लगाइन्छ । यस्ता प्रश्नबाट पनि प्रायः सबै प्रकारका ज्ञान तथा उपलव्धिहरू जाँच्न सकिन्छ । यी प्रश्नहरूमा परीक्षार्थीले आफूले पढेको आधारमा स्मरण गरेर उत्तर दिनुपर्ने हुन्छ । यस प्रश्नबाट योग्यताको पनि जाँच गर्न सकिन्छ । अनुमान र अड्कलका भरमा उत्तर मिलाउने सम्भावना कम हुन्छ । जाँच्न छिटो र सजिलो हुन्छ । तर यस्तो प्रश्नबाट विचार सङ्गठन, मौखिक अभिव्यक्ति र भाषा शैलीको जाँच गर्न सकिदैन । यस्ता खालका प्रश्न निर्माण गर्न बढी समय र श्रमको आवश्यकता पर्दछ ।

@=(= k|Zgx¿sf] ;ª\u7g / lgb]{zg

निर्माण गरिने प्रश्नहरूलाई सङ्गठित गरी प्रश्नका प्रकृति र परीक्षणीय उद्देश्य अनुसार समूह विभाजन गरेर सरलदेखि जटिलताको क्रममा राख्नुपर्छ । प्रश्नको उपयुक्त

सङ्गठन गरेपछि प्रत्येक समूह वा प्रकृतिका प्रश्नमा सरल र स्पष्ट भाषामा उपयुक्त निर्देशन सुरुमा दिइनु पर्छ र अङ्कभार पनि उल्लेख गरिनुपर्छ । निर्देशन अस्पष्ट भएमा अपेक्षित उत्तर आउन सक्दैन ।

@=!)= k/LIf0f k|zf;g / cª\sg ljlw

परीक्षणका लागि त्यसका क्रमिक चरणहरूका साथै प्रशासन व्यवस्था र अङ्कन व्यवस्थाको पनि पूर्वतयारी गरिन्छ । परीक्षार्थीको सङ्ख्या, परीक्षण स्थल, भवन, कोठा, फर्निचर, वातावरण, सुरक्षा आदि सम्पूर्ण कुराको पूर्वध्ययन गरी त्यसैअनुरूप आवश्यक स्रोत, साधन, खर्च, कर्मचारी र भौतिक साधनहरूको व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । यस्ता कुराहरूको व्यवस्थापन नै प्रशासन हो ।

परीक्षण योजनाको क्रममा व्यवस्थित र वैज्ञानिक अङ्क मापनका लागि पूर्वसचेत हुनु जरुरी छ । अङ्क मापनमा विश्वसनीयता र वैधता कायम राख्न, कुशल परीक्षकबाट उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्न, पूर्वाग्रहको सम्भावना रहन नदिन अग्रिम विचार पुऱ्याउनु पर्दछ । यसका लागि निम्न अङ्कन विधिहरूको उपयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

@=!)=!= a'"bfut cª\s dfkg

प्रश्नको परीक्षणीय आसयलाई विभिन्न बुँदामा विभाजित गरी सो अनुरूप प्रश्नको अङ्कभारलाई विभाजित गरेर त्यसै बमोजिमका उत्तरपत्रहरू हेरी अङ्क मापन गर्ने विधिलाई बुँदागत अङ्क मापन भनिन्छ । यस्तो अङ्क मापनबाट परीक्षकको पूर्वाग्रह, विचार, भावना र शैलीको खासै प्रभाव नपार्ने भएकोले वैधता, वस्तुता र विश्वसनीयता कायम हुन सक्छ । अतः यो विधि सर्वाधिक उपयोग गरिएको पाइन्छ ।

@=!)=@= k|Zgut cª\s dfkg

सम्पूर्ण उत्तरपुस्तिका एउटै बसाइमा परीक्षण गर्न नसक्दा परीक्षणमा एकरूपता नआउन सक्छ । अतः सम्पूर्ण उत्तरपुस्तिकाको कुनै एक प्रश्नको उत्तर एकै बसाइमा परीक्षण गर्ने विधि नै प्रश्नगत अङ्क मापन विधि हो । यो विधिमा एकै बसाइमा सम्पूर्ण उत्तरपुस्तिकाको परीक्षण गरी सक्नुपर्ने भएको हुँदा झन्झटिलो छ ।

@=!)=#= ;d"xut cª\s dfkg

उत्तरपुस्तिकाहरूलाई विभिन्न कोटि (उत्तम, मध्यम, निम्न) मा छुट्याइ परीक्षण गरी अङ्कन गर्ने विधिलाई समूहगत अङ्क मापन विधि भनिन्छ । कुनै एक समूहमा रहेका सम्पूर्ण उत्तरपुस्तिकाको परीक्षण गरिसकेपछि अर्को समूहको उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्ने गरिन्छ ।

@=!)=$= ax'k/LIfsåf/f cª\s dfkg

उत्तरपुस्तिकालाई तीन चारजना परीक्षकबाट अङ्क मापन गराई औसत अङ्कलाई निर्णायक अङ्कको रूपमा स्थापित गर्ने विधिलाई बहुपरीक्षकद्वारा अङ्क मापन भनिन्छ । परीक्षणमा व्यक्तिगत प्रभाव नपरोस् र परीक्षणीय वस्तुको गहन अध्ययन हुन सकोस् भनेर यो प्रचलनमा ल्याइएको हो । यद्यपि विषयशिक्षकको अभाव र बढी समय लाग्ने कारणले यो विधि उपयोगमा ल्याउन त्यति सहज छैन ।

@=!!= k|Zg ljZn]if0fsf cfwf/

त्रुटिपूर्ण प्रश्नहरूको निर्माणले भाषिक सीपको दुरुस्त परीक्षण गर्न सकिदैन र शिक्षण सिकाइलाई सहयोग पुऱ्याउन पनि सकिदैन । प्रश्नका सानो त्रुटिले दुरगामी परिणाम नराम्रो हुन सक्छ । प्रश्न निर्माण प्रक्रियामा सुधार गरी परीक्षणलाई वैध एवम् पृष्ठपोषणमुखी बनाउन भाषिक प्रश्नमा हुनुपर्ने गुण र त्रुटिक्षेत्रको आधारमा गरिने प्रश्न विश्लेषणलाई दुई आधारमा हेर्न सकिन्छ :

क) तथ्याङ्कशास्त्रीय आधार र

ख) सैद्धान्तिक आधार ।

@=!!=!= tYofª\szf:qLo cfwf/

यस आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण गर्दा प्रश्न र उत्तरपुस्तिकाहरूको अध्ययन गरी गणितीय आधारबाट विश्वसनीयता, वैधता तथा कठिनाइस्तरको लेखाजोखा गरेर उपयुक्तता पहिचान गरी निष्कर्ष निकालिन्छ । प्रयोग क्षेत्रसम्म जानुपर्ने सीमित समय बढी खर्च र स्रोतका अभावका कारण यो आधारबाट विश्लेषण गर्न एक्लो प्रयासबाट असम्भव प्रायः हुन्छ ।

@=!!=@= ;}b\wflGts cfwf/

यस आधारमा प्रश्न निर्माणका सिद्धान्तहरूलाई हेरेर प्रश्नको विश्लेषण गरी समग्र प्रश्नपत्रको (प्रतिनिधि) आन्तरिक र बाह्यरूपका दृष्टिले वैधता, उपयुक्तता, व्यावहारिकता आदिलाई केलाई निष्कर्षमा पुग्ने गरिन्छ । सैद्धान्तिक आधारमा गरिने प्रश्न विश्लेषण बढी व्यावहारिक एवम् सोद्देश्यपूर्ण ठहरिने देखिएकाले वैयक्तिक किसिमका अध्ययनमा यही आधारलाई अवलम्बन गर्ने गरिएको पाइन्छ । वास्तवमा प्रश्नको सैद्धान्तिक विश्लेषणमा प्रश्नपत्रको उद्देश्य, प्रकार, निर्माण र प्रयोगसम्म पुग्दा प्रश्नपत्रहरूले लिन सक्ने व्यापकता र विश्वसनीयताले शैक्षिक प्रक्रियामा ठूलो महत्त्व राख्दछ । यसप्रकारको प्रश्न विश्लेषणका दुई आधार हुन् : बाह्य र आन्तरिक ।

२.११.२.१. बाह्य आधार

प्रश्नको बाह्य आधार भन्नु आकार प्रकार अथवा स्वरूप हो । बाह्य आधार भन्नाले समग्र प्रश्न र प्रश्नपत्रमा हुनुपर्ने स्वरूपगत औपचारिक वैधता र उपयुक्तताका दृष्टिले निर्वाह गर्नुपर्ने आवश्यक सिद्धान्त र व्यवहारका कुराहरू भन्ने बुझिन्छ (पौडेल, २०५८ : २०) । प्रश्नपत्रको बाह्य आकृति स्वच्छ, स्पष्ट, आकर्षक एवम् स्तरयुक्त हुनुपर्छ । यदि नभए आन्तरिक पक्ष र अपेक्षाहरूमा समेत नकारात्मक प्रभाव पारी परीक्षण नै अवैध हुन्छ । त्यसैले बाह्य पक्षमा निम्नानुसार ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक छ ।

1. निर्देशन : यस अन्तर्गत शीर्ष निर्देशन, प्रश्न निर्देशन, समय निर्देशन, पृष्ठ निर्देशन, अङ्क निर्देशन, विकल्प निर्देशन आदि पर्दछन् ।
2. अङ्क विभाजन र समय निर्धारण,
3. प्रस्तुति अनुक्रम,
4. प्रश्नपत्रको स्वरूप र
5. भाषा ।

२.११.२.२. आन्तरिक आधार

कुनै प्रश्न एवम् प्रश्नपत्रको वास्तविक स्वरूप त्यसको आन्तरिक वैधताले निर्धारण गर्दछ । बाह्य स्वरूपले आन्तरिक स्वरूपलाई केही असर त गर्छ तर बाह्य स्वरूप औपचारिक तत्त्व हो भने आन्तरिक वैधता प्रश्नपत्रको अनिवार्य तत्त्व हो । प्रश्नको आन्तरिक बनोटले नै परीक्षणको दिशा निर्धारित गर्दछ । अतः कुनै पनि प्रश्नको

उद्देश्यपरकता, प्रक्रियागत प्रभावकारिता, स्तरयुक्तता इत्यादिको लेखाजोखा प्रश्नपत्रको आन्तरिक बनोटको अध्ययन गरेर निर्क्यौल गर्न सकिन्छ (पौडेल, २०५८ : ३३) । त्यसैले भाषिक प्रश्न विश्लेषणको केन्द्रीय पक्ष आन्तरिक वैधताका दृष्टिले प्रश्नहरूको अध्ययन गरी उपयुक्तताको निष्कर्षमा पुगेर त्रुटिमुक्त प्रश्नहरूको निर्माण गर्नु हो । आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्र विश्लेषणका निम्न आधारहरू छन् :

1. पाठ्यक्रम अनुरूपता,
2. भाषिक पक्षहरूको संयोजन र सन्तुलन,
3. प्रश्नमा हुनुपर्ने गुण,
4. प्रश्नका विविध पक्ष र
5. भाषा ।

उपर्युक्त आधारहरूमा विभिन्न उपआधारहरू समेत खडा गरी पाठ्यक्रमको उद्देश्य सीमा र मर्मलाई पछ्याउन सके नसकेको बारे अध्ययन गर्न सकिन्छ । आन्तरिक दृष्टिले सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको प्रश्नमा हुनुपर्ने गुण हो । अतः प्रश्नमा हुनुपर्ने विश्वसनीयता, वैधता, विभेदकारिता, व्यावहारिकता र अन्य विविध पक्षहरू के-कस्ता रहेका छन् ? प्रश्नले पाठ्यक्रमको व्याप्ततालाई सही ढङ्गले पछ्याउन सकेका छन्/छैनन् र गुणयुक्त प्रश्नहरूको निर्माण भएको छ वा छैन भन्ने कुराको गहन अध्ययन र विश्लेषण यसमा हुन्छ । आन्तरिक आधारका दृष्टिले प्रश्नहरूको अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षको आधारमा उपयुक्त र गुणयुक्त भाषिक प्रश्नहरूको निर्माण गरी परीक्षणलाई उपयोगी र विश्वसनीय बनाउनु पर्दछ ।

अध्याय-तीन

अध्ययनको ढाँचा र विधि

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि

यस अध्ययनमा सर्वप्रथम सामग्री सङ्कलन विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा सामग्री सङ्कलन पछि त्यसको अध्ययन, विश्लेषण गरिएको छ । सामग्रीहरुलाई विवरणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । त्यसैगरी यस अध्ययनमा वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक, समालोचनात्मक र पुस्तकालयीय विधिहरुको समेत प्रयोग गरिएको छ ।

३.२ अध्ययनको क्षेत्र

यस अध्ययनको क्षेत्र तेह्रथुम, धनकुटा र भोजपुर जिल्ला रहेका छन् ।

३.३ तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण

तथ्याङ्क सङ्कलन पछि यस अध्ययनलाई व्याख्यात्मक, वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक प्रक्रियाद्वारा अध्ययन गरिएकोछ ।

cWofo– rf/

afx\ocfwf/df sIff cf7sf] lhNnf :t/Lo k/LIff -@)^(_ df pkof]u ul/Psf k|Zgkqx¿sf] ljZn]if0f

$=! afx\o cfwf/df k|Zgkqsf] ljZn]if0f

प्रश्नपत्र विश्लेषणको बाह्य आधार भनेको प्रश्नपत्रको औपचारिक स्वरूप हो । प्रश्नपत्रको बाह्य आधार भन्नाले आकार, प्रकार अथवा स्वरूपलाई बुझाउँछ । प्रश्नपत्रको बाह्य स्वरूप स्पष्ट र आकर्षक हुनुपर्छ । प्रस्तुत अध्यायमा प्रतिनिधि जिल्लाका समग्र प्रश्नपत्रहरूको आकृतिको वैधताबारे अध्ययन गरिएको छ ।

$=!=!= k|Zgkqsf] :j¿k

स्वरूप भनेको अनुहार हो अथवा आकार-प्रकार हो । स्वरूप अन्तर्गत शीर्ष भाग, आकार, प्रश्न सङ्ख्या, पृष्ठ, कागज, छपाइ र सफाइसम्बन्धी विषयहरू पर्दछन् । प्रयोग गरिने प्रश्नपत्रहरू स्वरूपका दृष्टिले पनि उपयुक्त हुनुपर्दछ । यसका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

४.१.१.१. शीर्ष भाग

प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा सम्बन्धित संस्थाको नाम स्पष्ट, शुद्ध र ठूला अक्षरमा लेख्नु उपयुक्त मानिन्छ । यसै आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूको शीर्ष भागको अवस्था निम्नानुसार पाइन्छ :

क) तेह्रथुम : निम्नमाध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा २०६९ TRT

ख) धनकुटा : निम्नमाध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा २०६९ LSETA

ग) भोजपुर : निम्नमाध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा २०६९ BBE

यसरी तेह्रथुम, धनकुटा र भोजपुर तीनवटै जिल्लाले समान किसिमले शीर्ष भागलाई प्रस्तुत गरेका छन् । तीनवटै जिल्लाले छुट्टाछुट्टै सङ्केत राखेको पाइन्छ । शीर्ष भाग लगत्तै त्यहीँ हारमा ती जिल्लाहरूले क्रमशः अङ्ग्रेजी वर्णहरूको सङ्केत TRT, LSETA र

BBE को प्रयोग गरिएको छ । यसप्रकार शीर्ष भागमा तीनवटै जिल्लाको प्रस्तुतिमा समानता पाइन्छ ।

४.१.१.१.१. उपशीर्ष भाग

उपशीर्ष भाग अन्तर्गत प्रश्नका लागि लिखित निर्देशन र प्रश्न नं.सहित प्रश्न सुरु नभएसम्मको अवस्थालाई यस खण्डमा राखेर अध्ययन गरिएको छ । यस अन्तर्गत निम्न भाग पर्दछन् :

क) विषय

ख) कक्षा

ग) समय

घ) पूर्णाङ्क

ङ) उत्तीर्णाङ्क

यसरी अध्ययनमा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रहरूको उपशीर्ष भागको प्रस्तुतीकरणलाई तल तालिकामा देखाइएको छ :

tflnsf !

pkzLif{ efusf PsfO

lhNnf	pkzLif{ efusf PsfO				
	Ljifo	sIff	;do	k"0ff{ª\s	pTtL0ff{ª\s
तेह्रथुम	नेपाली	८	३ घण्टा	१००	३२
धनकुटा	नेपाली	८	२ घण्टा	६०	१९.२
भोजपुर	नेपाली	८	३ घण्टा	१००	३२

उपर्युक्त तालिकालाई हेर्दा उपशीर्ष भागका एकाइ अन्तर्गत तेह्रथुम र भोजपुर जिल्ला आफ्नो प्रश्नपत्रमा समय तीन घण्टा, पूर्णाङ्क १०० र उत्तीर्णाङ्क ३२ समान राखेका छन् । धनकुटा जिल्लाले चाहिँ समय २ घण्टा, पूर्णाङ्क ६० र उत्तीर्णाङ्कमा १९.२ राखिएकोले अन्य जिल्लाको तुलनामा असमान देखिन्छ ।

४.१.१.२. आकार

प्रश्नपत्र लामो, छोटो, मोटो र मध्यम खालको बनाउने कुरा नै आकार हो । प्रश्नपत्र यस्तो आकारको हुनुपर्छ भन्ने सैद्धान्तिक मान्यता नभए पनि भद्दा किसिमले सजिएको हुनु राम्रो हुँदैन । प्रश्नको प्रकृति परीक्षण उद्देश्य, समय र प्रश्न सङ्ख्याले भूमिका त खेल्छ नै यद्यपि प्रश्नपत्र मध्यम स्तरीय हुनु राम्रो मानिन्छ । यसप्रकार प्रतिनिधि प्रश्नहरू उपयुक्त नै देखिन्छन् ।

४.१.१.३. प्रश्न सङ्ख्या

प्रश्नपत्रमा प्रश्न सङ्ख्याले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । हुन त प्रश्नसङ्ख्या दृष्टांशीय तत्व भए तापनि यसलाई केन्द्रीय तत्त्व पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिकाले पनि प्रभाव पारेको हुन्छ । यस दृष्टिकोणले हेर्दा तेह्रथुम र भोजपुरको प्रश्न सङ्ख्या १७ वटा छन् भने धनकुटा जिल्लाको प्रश्न सङ्ख्या १६ रहेको छ । यसरी प्रश्न सङ्ख्यालाई हेर्दा ती प्रश्नपत्रहरू कक्षा आठको स्तर अनुकूल नै छन् ।

४.१.१.४. प्रश्न र पृष्ठ

पृष्ठ भनेको पाना हो । भाषाका प्रश्नहरू केही लामा नै हुने भएकाले एउटै पृष्ठमा अटाउँदैनन् । त्यसैले एकभन्दा बढी पृष्ठ प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । अर्को पृष्ठमा पनि छ भन्ने जानकारी दिन र प्रश्न समाप्त भएको जानकारी दिन पृष्ठ निर्देशन दिनु पर्दछ । यसो गर्नाले परीक्षार्थी र परीक्षक झुक्किने सम्भावनाबाट मुक्त हुन्छन् । पृष्ठ निर्देशन गर्ने क्रममा क्रमशः, कृ.पा.उ., अर्कोपट्टि, १, २, ३ .... इत्यादि लेख्ने प्रचलन रहेको छ । एउटा प्रश्नको निर्देशन अर्को पृष्ठमा भयो भने परीक्षार्थी अलमल पर्ने तथा निर्देशन र प्रश्नको तालमेल बुझ्नलाई बारम्बार पाना पल्टाइरहनु पर्ने हुन्छ । सङ्केत प्रष्ट नभएका सङ्कलित प्रतिनिधि प्रश्नहरू स्थिति निम्नानुसार देखिन्छ :

- तेह्रथुम, धनकुटा र भोजपुर तीन ओटा नै जिल्लाका प्रश्नहरूमा पाना नं. क्रमशः कृ.पा.उ.जस्ता सङ्केतहरू उल्लेख गरिएको छैन ।
- तेह्रथुम र धनकुटा जिल्लाका प्रश्नहरूको अन्त्यमा प्रश्न समाप्त भएको जानकारीको सङ्केत दिइएको छैन । भोजपुर जिल्लाको प्रश्नको अन्त्यमा भने ‘समाप्त’ उल्लेख गरी प्रश्न समाप्तिको जानकारी दिइएको छ ।

४.१.१.५. कागज

प्रश्नपत्रको स्वरूपलाई कागजको स्तरले पनि प्रभावित गर्छ । सादा रङ्गीन जुनसुकै उपयुक्त हुने भए पनि रङ्गीन कागज प्रयोग गर्दा अक्षरलाई बढी आकर्षित र सुन्दर बनाउन मद्दत गर्ने रङको प्रयोग गर्नुपर्दछ । यस आधारमा हेर्दा तीन ओटै जिल्लाका प्रश्नपत्रहरू सेतो कागजमा छपाइ गरिएको छ । कागज पनि मध्यम स्तरको छ ।

४.१.१.६. छपाइ र सफाइ

प्रश्नहरूको सङ्कलन गरी परीक्षा सञ्चालन पूर्व प्रश्नपत्रको छपाइ तथा प्याकिङ्ग गर्नुपर्दछ । प्रश्नहरू छपाइका कममा अक्षरको उपयुक्त आकार, अनुच्छेद तथा वाक्यबीचको फरक, प्रश्न नं.इत्यादिको सेटिङ्ग पढ्न सहज र छिटो हुने गरी गर्नुपर्दछ । समूह, उपसमूह इत्यादि भए त्यसमा सहजै देखिनेगरी राखिनुपर्दछ । त्यसैगरी प्रश्नपत्रमा उपयुक्त किनारा (कम्तीमा चारैतिर २ से.मी.) छोडिएको हुनुपर्ने भए तापनि अध्ययनमा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रहरू यस अनुसार भएको पाइएन । पृष्ठसङ्ख्या, एवम् पृष्ठ निर्देशन जस्ता कुराहरू पनि अध्ययनमा समावेश प्रश्नपत्रमा छैनन् । कागजको गुणस्तरमा सुधार गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

$=!=@= lgb]{zg

परीक्षाका लागि प्रश्नपत्र तयार गरी एकत्रित र सङ्गठित गर्नु आवश्यक छ । परीक्षाको निर्देशन तयार गर्दा परीक्षाको उद्देश्य, उत्तरका आधार र उत्तर दिने तरिका प्रश्नपत्रमा उल्लिखित हुनुपर्छ । निर्देशन अस्पष्ट र अशुद्ध, महत्त्वकाङ्क्षी, दोहोरो अर्थ लाग्ने खालको जटिल भयो भने प्रश्न एवम् परीक्षणीय उद्देश्यहरू नै निरर्थक हुन्छन् । त्यसैले निर्देशनमा सरलता, स्पष्टता, शुद्ध भाषा र वस्तुगतता जस्ता विशेषताहरू रहन आवश्यक छ । यसका साथै प्रश्न सङ्केत, निर्देशक चिह्न, पृष्ठ निर्देशन, अङ्क निर्देशन, विकल्प निर्देशन आदिले प्रश्नलाई स्पष्ट, आकर्षक र उद्देश्यमूलक बनाउन भूमिका खेल्ने भएकाले यस्ता पक्षमा ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ । त्यसैले प्रश्नपत्रमा निर्देशनले महत्वपूर्ण हुन्छ । यस आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अध्ययनमा निम्नानुसारको स्थिति देखिन्छ :

४.१.२.१. शीर्ष निर्देशन

प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा रहने समग्र प्रश्नहरूको मूल निर्देशन नै शीर्ष निर्देशन हो । समय, सीमा र प्रश्नको प्रकृतिअनुसार निर्देशन सरल र वस्तुनिष्ठ तरिकाले गरिनु पर्दछ । उक्त दृटिकोणले हेर्दा कुनै पनि जिल्लाका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा शीर्ष निर्देशन दिइएको पाइदैन ।

४.२.२.२. प्रश्न निर्देशन

प्रत्येक प्रश्नका निर्देशनले प्रश्नको आशय, उद्देश्य प्रकिया तथा सीमाहरू निर्धारण गरेको हुन्छ । प्रश्नलाई बैध, स्पष्ट, उद्देश्यपूर्ण, सरल एवम् प्रभावकारी तुल्याउन प्रश्न निर्देशन सहायक हुन्छ । एउटा प्रश्नभित्र उपप्रश्नहरू रहने स्थितिमा त निर्देशन अझ आवश्यक हुन्छ । निर्देशन विनाको प्रश्न अस्पष्ट, अन्यौलपूर्ण, अपूर्ण र अवैधसमेत हुन्छ । यसैगरी कति प्रश्नहरूको उत्तर लामो वा छोटो लेख्ने, यसै गरी उपप्रश्नहरू भए तीमध्ये कतिओटाको उत्तर दिने भन्ने कुरा पनि प्रश्न निर्देशनले स्पष्ट पार्नु पर्दछ । यस आधारमा हेर्दा सङ्कलन गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नहरूको स्थिति सन्तोषजनक नै छ । सबै जिल्लाले प्रयोग गरेका प्रश्नमा स्पष्ट निर्देशन दिइएको पाइन्छ ।

४.१.२.३. विकल्प निर्देशन

भाषाका प्रश्न निर्माण गर्दा विकल्प छनोट गर्ने गरी व्यवस्था मिलाउनु आफैंमा राम्रो मानिदैन तर विद्यार्थीलाई सरल होस् भन्ने हेतुले विकल्प निर्देशनलाई स्पष्ट पार्न वा अथवा भनी रोज्ने स्थिति सिर्जना हुँदा पहिलो प्रश्नको अन्त्यपछि दोस्रो पङ्क्ति स्पष्ट देखिने गरी लेखेर मात्र विकल्प प्रश्न लेख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । अर्को थरीका विकल्प अङ्क वा अक्षरमा दिने प्रंचलन पनि देखिएकाले यस्तो अवस्थामा एकरूपता हुनुपर्ने देखिन्छ । उक्त आधारमा हेर्दा प्रतिनिधि प्रश्नहरूमा निम्नानुसारको व्यवस्था पाइन्छ :

क) तेह्रथुम : विकल्प अक्षरमा लेखिएको र प्रश्न नं. ७ र ९ मा ‘अथवा’ स्पष्ट लेखिएको छ ।

ख) धनकुटा : विकल्प प्रश्नको प्रयोग नगरिएको ।

ग) भोजपुर : विकल्प प्रश्नको प्रयोग नगरिएको ।

यसरी हेर्दा तेह्रथुम जिल्लाले अङ्कमा विकल्प निर्देशन प्रयोग नगरी अक्षरमा नै विकल्प निर्देशन गरेको छ । प्रश्न नं. ७ र ९ मा स्पष्टसँग विकल्प निर्देशन "अथवा" उल्लिखित गरिएको छ । धनकुटा र भोजपुर जिल्लाले भने विकल्प प्रश्नको प्रयोग गरेको छैन ।

४.१.२.४. पृष्ठ निर्देशन

पृष्ठ भन्नाले पानालाई बुझाउँछ । भाषा विषयका प्रश्नहरू केही लामा हुने भएकाले एउटै पृष्ठमा नअटाउन सक्छ । त्यसैले एकभन्दा बढी पृष्ठ प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । अर्को पृष्ठमा पनि छ भनी जानकारी दिन र प्रश्न समाप्ति भएको जानकारी दिन पृष्ठ निर्देशन आवश्यक हुन्छ । यसबाट परीक्षार्थी र परीक्षक दुवै झुक्किने सम्भावनाबाट मुक्त हुन्छन् । प्रश्न निर्देशन गर्ने क्रममा क्रमशः कृ.प.उ. अर्को पट्टि, १, २, ३... आदि लेख्ने प्रचलन पाइन्छन् । प्रश्नपत्रमा कुनै पाना छुट भएको, प्रश्नको केही भाग अर्को पानामा भएको, अगाडि पनि गर्नुपर्ने काम बाँकी छ कि भन्ने कुराको अग्रिम जानकारी लिन समेत पृष्ठ निर्देशन महत्वपूर्ण हुन्छ । उक्त आधारमा सङ्कलन गरिएका प्रश्नहरूको स्थिति निम्नानुसारको देखिन्छ ।

1. कुनै पनि जिल्लाका प्रश्नहरूमा पाना नं. उल्लेख गरिएको छैन ।
2. तेह्रथुम र धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्रमा प्रश्न समाप्तिको जानकारी सङ्केत केही उल्लेख नभएको ।
3. भोजपुर जिल्लाको प्रश्नपत्रमा भने प्रश्न समाप्तिको जानकारी 'समाप्त' लेखेर दिइएको ।

यसरी हेर्दा सबै जिल्लाले पृष्ठ निर्देशनलाई बेवास्ता गरेको तथा ध्यान नपुऱ्याइएको पाइन्छ । यसबाट विद्यार्थी तथा परीक्षकलाई अन्योलता हुने कुनै प्रश्न छुट्यो/छुटेन भनी शङ्का उत्पन्न हुन्छ ।

४.१.२.५. समय निर्देशन

प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा नै कति समयमा प्रश्नको उत्तर दिइनुपर्ने हो त्यसको स्पष्ट निर्देशन दिइनु आवश्यक हुन्छ । बेग्ला बेग्लै समय निर्देशन दिइनुपर्छ । समय निर्देशनले निश्चित समयभित्र प्रश्नको उत्तर दिन परीक्षार्थीलाई महत्त्वपूर्ण आधार प्रदान गर्दछ । सङ्कलित प्रतिनिधि प्रश्नहरूमा तेह्रथुम र भोजपुरका प्रश्नपत्रको समय ३ घण्टा,

पूर्णाङ्क १०० र उत्तीर्णाङ्क ३२ उल्लेख गरिएको छ भने धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्रमा समय २ घण्टा पूर्णाङ्क ६० र उत्तीर्णाङ्क १९.२ उल्लेख भएको पाइन्छ ।

४.१.२.६. अङ्क निर्देशन

प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा पूर्णाङ्क तथा उत्तीर्णाङ्कको अङ्क निर्देशन गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसरी यस अध्ययनमा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रको पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क तथा समयलाई तालिका नं. १ मा उल्लेख गरी सकिएको छ । सोही पूर्णाङ्कलाई आधार बनाइ प्रश्नपत्रहरूमा प्रश्नहरू वितरण गरिनुका साथै प्रश्नहरूको लागि अङ्क निर्देशन गरिन्छ । यसले प्रश्नको उपयुक्तता तथा औचित्यलाई मध्यनजर गरी हरेक प्रश्नको उत्तर दिए वापत् कति अङ्क पाउने भन्ने सङ्केत गर्छ । यसले प्रश्नको मूल्यअनुसार समयसीमामा बाँधिने परीक्षार्थीलाई सहयोग गर्दछ । उक्त आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अङ्क निर्देशन निम्नानुसार गरिएको छ :

tflnsf #

c\s lgb]{zg

qm=;+=	lhNnf	k|=;+=	hDdf k"0ff{\s	k|Zg g+= ljtl/t ;\Vof	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	तेह्रथुम	17	100		20	10	5	5	5	5	5	10	5	3	4	6	2	5	2	3	5
2	धनकुटा	16	60		2	2	3	3	2	2	4	2	4	3	3	6	3	12	3	6	
3	भोजपुर	17	100		20	10	5	5	5	5	5	10	5	3	4	6	2	5	2	3	5

यसरी माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाको प्रश्पत्रमा १७ ओटा प्रश्न सङ्ख्या छन् भने धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्रमा १६ ओटा मात्र प्रश्नसङ्ख्या छन् । तेह्रथुम र भोजपुरले पूर्णाङ्क १०० र हरेक प्रश्नको उत्तर दिए वापत् कति अङ्क पाउने भन्ने सङ्केत पूर्णाङ्क अनुसार गरेकाले समान छन् भने धनकुटा जिल्लाले ६० पूर्णाङ्क र हरेक प्रश्नको उत्तर दिए वापत् कति अङ्क पाउने भन्ने सङ्केत पूर्णाङ्क अनुसार नै विभाजन गरेको छ । दुई जिल्लाको तुलनामा पूर्णाङ्क र प्रश्न सङ्ख्यामा कम राखिएकाले धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्र असमान छ ।

$=!=#= ca\s ljefhg / ;do lgwf{/0f

कुनै पनि प्रश्नपत्रमा अङ्क विभाजन र समय निर्धारण अति आवश्यक हुन्छ । अङ्क र समयको सन्तुलन नमिलेमा प्रश्नले बाह्य वैधता राख्दैन । यस्ता प्रश्नहरू आन्तरिक वैधताबाट पनि प्रतिकुल हुन्छन् । समयको असन्तुलनले उत्तर दियाइको सघनता र सङ्गठनमा परीक्षार्थीहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित पार्न सक्छ । प्रश्नपत्रको प्रकृति, कठिनाइ स्तर, उत्तरको आकार आदि कुराका आधारमा अङ्क र समय निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ । विवेचनात्मक किसिमका र सिर्जनात्मक खालका उत्तरको लागि बढी समय खर्चिनुपर्ने भएकाले त्यस्ता प्रश्नका लागि बढी अङ्क राख्नु पर्ने हुन्छ । यस आध्ययनमा उपयोग गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा उल्लिखित गरिएको समय निर्देशन गरिएको पूर्णाङ्कको अनुपातलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

tflnsf $

ca\s ljefhg / ;do lgwf{/0f

lhNnf	k"0ff{a\s	;do	cg'kft
तेह्रथुम	१००	३ घण्टा (१८० मिनेट)	१.८ मिनेट
भोजपुर	१००	३ घण्टा (१८० मिनेट)	१.८ मिनेट
धनकुटा	६०	२ घण्टा (१२० मिनेट)	२ मिनेट

माथिको तालिकामा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाको १०० पूर्णाङ्कको परीक्षामा ३ घण्टा समय वितरण गरेकाले प्रति एक अङ्कभार भएको प्रश्नका लागि परीक्षार्थीले उत्तर दिनका लागि १.८ मिनेट समय खर्चिनु पर्दछ भने धनकुटा जिल्लाले ६० पूर्णाङ्कको

परीक्षामा २ घण्टा समय वितरण गरेकाले प्रति एक अङ्कभार भएको प्रश्नका लागि परीक्षार्थीले २ मिनेट समय खर्चिनु पर्दछ ।

$=!=$= k|:t'lt cg's|d

परीक्षणका लागि तयार गरिएका प्रश्नहरूको रखाइक्रम नै प्रस्तुति अनुक्रम हो । प्रश्नहरू विभिन्न प्रकृतिका हुन्छन् । जस्तै : शब्दार्थ, शब्द पहिचान, वाक्यमा प्रयोग, शुद्ध लेखन, शब्दवर्ग, काल, पक्ष र अर्थ (भाव) पदसङ्गति, वाच्य परिवर्तन र वाक्य निर्माण, कारक र विभक्ति, बोध प्रश्न, सारांश लेखन, संवाद वा कथा लेखन, निबन्ध लेखन, भाव विस्तार, सप्रसङ्ग व्याख्या, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न, विवेचनात्मक प्रश्नहरूको रखाइ सरलबाट जटिलतिरका अनुक्रममा हुनु आवश्यक छ । प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको वितरण निम्न अनुक्रममा गरिएको छ :

tflnsf %

k|Zgx¿sf] k|:t'lt cg's|d

lhNnf t]x|y'd		lhNnf ef]hk'/		lhNnf wgs'6f	
k|=g+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|Zgsf k|sf/
१	सङ्क्षिप्त प्रश्न	१	सङ्क्षिप्त प्रश्न	१	शब्दार्थ
२	विवेचनात्मक प्रश्न	२	विवेचनात्मक प्रश्न	२	शब्द पहिचान
३	बोध प्रश्न	३	बोध प्रश्न	३	वाक्य निर्माण
४	सारांश लेखन	४	सारांश लेखन	४	वर्ण विन्यास र लेख्यचिन्ह (शुद्ध गर्ने प्रश्न)
५	भाव विस्तार	५	भाव विस्तार	५	शब्दवर्ग
६	सप्रसङ्ग व्याख्या	६	सप्रसङ्ग व्याख्या	६	काल, पक्ष र भाव
७	कथा अथवा	७	कथा अथवा	७	लिङ्ग,

lhNnf t]x|y'd		lhNnf ef]hk'/		lhNnf wgs'6f	
k|=g+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|Zgsf k|sf/
	संवाद लेखन		संवाद लेखन		करण/अकरण
८	निबन्ध लेखन	८	निबन्ध लेखन	८	कारण/विभक्ति
९	चिठी वा वादविवाद लेखन	९	चिठी वा वादविवाद लेखन	९	बोध प्रश्न
१०	शब्दवर्ग	१०	शब्दवर्ग	१०	सारांश लेखन
११	काल, पक्ष र भाव	११	काल, पक्ष र भाव	११	कथा लेखन
१२	लिङ्ग, वाच्य, करण/अकरण, पदसङ्गति आदि	१२	लिङ्ग, वाच्य, करण/अकरण, पदसङ्गति आदि	१२	निबन्ध लेखन
१३	कारक/विभक्ति	१३	कारक/विभक्ति	१३	निवेदन लेखन
१४	वर्णविन्यास, लेख्यचिन्ह (शुद्ध गर्ने प्रश्न)	१४	वर्णविन्यास, लेख्यचिन्ह (शुद्ध गर्ने प्रश्न)	१४	सङ्क्षिप्त प्रश्न
१५	शब्द पहिचान	१५	शब्द पहिचान	१५	सप्रसङ्ग व्याख्या
१६	शब्दार्थ	१६	शब्दार्थ	१६	विवेचनात्मक प्रश्न
१७	वाक्य निर्माण	१७	वाक्य निर्माण		

यसरी प्रतिनिधि प्रश्नहरूलाई अध्ययन गर्दा प्रस्तुति अनुक्रममा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाका प्रश्नपत्रमा केही प्रश्न तलमाथि परे पनि समानता रहेको पाइन्छ । यी जिल्लाका प्रश्नहरू संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न, विवेचनात्मक प्रश्न हुँदै प्रश्नको अन्त्यतिर व्याकरण र

शब्द भण्डार राखिएको छ । यी प्रश्नहरू जटिलताबाट सरलतातर्फ अघि बढेको छ । धनकुटा जिल्लाको प्रश्न भने शब्दभण्डार तथा व्याकरणबाट सुरु भई सङ्क्षिप्त प्रश्न र विवेचनात्मक प्रश्नलाई आत्मसात गरेको छ । यी प्रश्नहरू सरलबाट जटिलताको क्रममा छन् । तुलनात्मक रूपमा अन्य जिल्लाका प्रश्नपत्र भन्दा धनकुटा जिल्लाको प्रश्नको क्रम मिलेको भए पनि सारांश लेखन र भाव बिस्तारलाई महत्त्व दिइएको पाइदैन ।

$=!=%= efiff

प्रश्नपत्रको भाषा अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यदि भाषामा एउटै मात्र अक्षर छुट्यो वा बढी भयो भने अर्थको अनर्थ हुन्छ । तसर्थ प्रश्नपत्रमा वर्णविन्यास, पदयोग र पदवियोग तथा लोपगत त्रुटिहरू रहेका छन् । तिनीहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ :

४.१.५.१. वर्णविन्याससम्बन्धी त्रुटि

वर्णविन्यासम्बन्धी त्रुटिलाई वर्णविन्यास/हिज्जे, वर्तनीगत त्रुटिका रूपमा लिइन्छ । यस अन्तर्गत ह्रस्व/दीर्घसम्बन्धी, शिरविन्दु र चन्द्रविन्दु सम्बन्धी पदयोग र पदवियोगसम्बन्धी,वर्ण तथा अक्षर सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई तालिकामा देखाउने प्रयास गरिएको छ :

tflnsf ^

j0f{ljGof; ;DaGwL q'l6

<table>
<tr><th>lhNnf</th><th>k|= g+ =</th><th>x|:j– bL3{ ;DaGwL q'l6</th><th>x'g'k g]{</th><th>lz/ljGb'÷r Gb|ljGb' ;DaGwL q'l6</th><th>x'g'kg]{</th><th>kbof]u÷ljo f]u ;DaGwL q'l6</th><th>x'g'k g]{</th><th>j0f{ tyf clf/ nf]k;D aGwL q'l6</th><th>x'g'kg] {</th></tr>
<tr><td>तेह्रथुम</td><td>३</td><td>पर्न</td><td>पार्न</td><td></td><td></td><td>रहेकाछन् भएकोछ</td><td>रहेका छन् भएको छ</td><td>हुन</td><td>हुन्</td></tr>
<tr><td></td><td>५</td><td></td><td></td><td>पुगें</td><td>पुगैं</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

lhNnf	k|=g+=	x|:j–bL3{ ;DaGwL q'l6	x'g'kg]{	lz/ljGb'÷rGb|ljGb' ;DaGwL q'l6	x'g'kg]{	kbof]u÷ljof]u ;DaGwL q'l6	x'g'kg]{	j0f{ tyf clf/ nf]k;DaGwL q'l6	x'g'kg]{
	७			सांस्कृतिक	साँस्कृतिक				
	९							समान	समाज
	१२ (घ)							वहुवचन	बहुवचन
	१३ (घ)	हरु	हरू					बाग्मती	बागमती
धनकुटा	२(ख)							राशी	शशी
	३	त्याहाँ	त्यहाँ					बुवा	बुबा
	५			हुदैन	हुँदैन				
	६ (ग)	दिईएका	दिइएका					भवियत	भविष्यत्
	६ (घ)							वन्	बन्
	७							दिईको वहुवचत	दिइएको बहुवचन
	८			काठमाडौं	काठमाडौँ			बुवा	बुबा
	९			सधै	सधैँ				
	११							देउ विताउनु	देऊ बिताउनु
	१२	नघटाई	नघटाइ						
	१६ क							वन्न	बन्न
भोजपुर	१ ग							नाइटिङ्गल	नाइटिङ्गेल
	६							उक महान	एक महान्
	७	लोकप्रीय	लोकप्रिय					जतालाई	जनतालाई
	१०			सक्छा	सक्छौं				
	११ (ग)							गर	गर्
	१२ (ङ)	एकआर्का	एकअर्का	जम्यौं	जम्यौँ				
	१३ (	विभिक्ति	विभक्ति						

lhNnf	k|= g+ =	x|:j– bL3{ ;DaGwL q'l6	x'g'k g]{	lz/ljGb'÷r Gb|ljGb' ;DaGwL q'l6	x'g'kg]{	kbof]u÷ljof]u ;DaGwL q'l6	x'g'k g]{	j0f{ tyf cIf/ nf]k;DaGwL q'l6	x'g'kg]{
	घ)								
	१४					शुध्दपारी	शुद्ध पारी	मिालई	मिलाइ
	१६ (ङ) (च) (च)							पर्यायावची पर्यायावची मरन	पर्यायवाची पर्यायवाची मरण

माथिको तालिकालाई नियाल्दा वर्णविन्यास सम्बन्धी सबैभन्दा बढी त्रुटि धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्रमा रहेको छ । त्यसैगरी त्यसपछि भोजपुर जिल्लाका वर्णविन्यासगत त्रुटि रहेका छन् । तुलनात्मक रूपमा वर्णविन्यासगत त्रुटि कम गर्ने जिल्ला तेह्रथुम रहेको छ । अक्षर लोप तथा छपाइ सम्बन्धी त्रुटिले अर्थको अनर्थ लाग्न सक्छ । यस्तै छपाइ सम्बन्धी गम्भीर त्रुटि धनकुटा जिल्लाको प्रश्न नं.२ को ‘क’ मा भएको पाइन्छ । ‘शशी’ हुनुपर्ने ठाउँमा ‘राशी’ भएको हुँदा गम्भीर किसिमकै वर्णविन्यासगत त्रुटि भएको पाइन्छ । तालिकामा उल्लिखित वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई हेर्दा सम्बन्धित निकाय गम्भीर हुनुपर्ने देखिन्छ ।

cWofo–kf“r

cfGtl/s cfwf/df sIff cf7sf] lhNnf :t/Lo k/LIff - @)^(_ sf k|Zgkqx¿sf] t'ngfTds ljZn]if0f

%=!= cfGtl/s cfwf/df k|Zgkqsf] t'ngfTds ljZn]if0f

प्रश्नपत्रको निर्माणमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र विशिष्टीकरण तालिकाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यिनै पक्षका आधारमा प्रश्नपत्र निर्माण गरिन्छ । प्रश्नपत्रलाई केवल रूपविधान पक्षको अध्ययन गरेर मात्र यसको सही र तथ्यपूर्ण विश्लेषण हुँदैन । प्रश्नपत्र रूप वा प्रकृति हेरेर यसको मूल्याङ्कन गर्नु भनेको त्यसको सतहमा प्रवेश गर्नु मात्र हो गहिराइमा पुग्न नचाहनु हो ।

प्रश्नपत्रको वास्तविक स्वरूप त्यसको आन्तरिक वैधताले निर्धारण गर्दछ । कतिपय अवस्थामा बाह्य स्वरूपले आन्तरिक स्वरूपलाई प्रभावित गर्छ तर बाह्य वैधतालाई प्रश्नपत्रको औपचारिक तत्वको रूपमा मान्न सकिन्छ । प्रश्नपत्रको आन्तरिक बनोटले परीक्षाको दिशा निर्धारण गर्दछ । सीमाङ्कन र मूल्याङ्कनको उद्देश्य हासिल गर्न गराउन मार्ग निर्देशन गर्दछ । अतः कुनै पनि प्रश्नको उद्देश्यपरकता, प्रक्रियागत प्रभावकारिता, स्तरयुक्तता तथा वैषयिक उपयुक्तताको लेखाजोखा प्रश्नपत्रको आन्तरिक बनोटको अध्ययनबाट निर्क्यौल गर्न सकिन्छ (पौडेल, २०५८ : ३३) ।

प्रश्नपत्र निर्माणका लागि आधार मानिने आन्तरिक आधारहरूबीच प्रश्नपत्रको उपयुक्तता पत्ता लगाउन सकिन्छ । यहाँ आन्तरिक आधारमा प्रश्नपत्र विश्लेषणका लागि निम्न आधारहरू तय गरिएका छन् :

%=!=!= kf7\os|dsf cfwf/

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापपछि विद्यार्थीहरूले पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका शैक्षिक उद्देश्यहरू के-कति हासिल गर्न सक्षम भए भनी प्रश्नपत्रका माध्यमबाट मापन गरिन्छ । प्रश्नपत्रले उद्देश्यको मूल्याङ्कन गर्न सक्नु पर्दछ । प्रस्तुत खण्डमा प्रश्नपत्रलाई कक्षा आठको नेपाली विषयको पाठ्यक्रमसँग तुलना गर्दै प्रश्नपत्रको उपयुक्ततालाई विश्लेषण

गरिएको छ । पाठ्यक्रम बृहत् अवधारणा हो । यसले समग्र शैक्षिक प्रणालीलाई निर्देशित गरेको हुन्छ । प्रश्नपत्रलाई निम्न आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

%=!=@= eflifs ;Lkut cfwf/df k|Zgkqsf] ljt/0f

भाषा शिक्षणको तात्पर्य भाषिक सीपमा दक्षता हासिल गर्नु हो । भाषा शिक्षण भन्नाले भाषिक कौशलको ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति प्राप्त गर्नु हो । भाषा शिक्षण भनेको भाषाबारेको शिक्षण नभइ भाषिक सीपहरूको शिक्षण हो । यसरी प्रश्नपत्रमा मूल्याङ्कनमा साधनहरू वितरण गर्दा परीक्षार्थीको भाषिक क्षमता तथा स्तर मापन गर्ने प्रकृतिका साधनहरू समावेश गर्न सकेमा मात्र नेपाली विषय शिक्षणको निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल हुन्छ । प्रश्नपत्रमा भाषिक सीपहरूको उपयुक्त सम्योजन गरेमा प्रश्नपत्र वैध हुन्छन् । भाषिक सीपअन्तर्गत सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सीप, व्याकरणिक ज्ञान र शब्दभण्डारको प्रयोगसँग सम्बन्धित क्षमता परीक्षण गर्ने उद्देश्यअनुरूप परीक्षणको साधन निर्माण गरिनु पर्दछ ।

५.१.२.१. सुनाइ सीप

भाषिक सीप विकासको प्रथम चरण सुनाइ हो । सुनाइ विना बोलाइ, पढाइ र लेखाइको सीप विकास गर्न सकिदैन । भाषा शिक्षणको क्रममा विद्यार्थीको अधिकांश समय पनि सुनाइमा नै वित्दछ । सुनाइ सीप विकास भएको नभएको हेर्न प्रश्नोत्तर, व्याख्या आदिबाट मूल्याङ्कन गरिन्छ । सुनाइ सीप क्रमिक रूपमा हासिल गर्ने प्रक्रियाको रूपमा देखा पर्छ । साना विद्यार्थीहरूमा उमेरको क्षमताअनुसार यस सीपको अभिवृद्धि गर्नु पर्दछ ।

निम्नमाध्यमिक तहको नेपाली विषयको पाठ्यक्रम २०६४ मा सुनाइ सीपको परीक्षण कक्षागत परीक्षणको अङ्गका रूपमा हुने प्रावधान छ । अर्कोतर्फ भाषिक सीपहरू पृथकीकृत किसिमका नभएर एकीकृत किसिमका हुनाले सुनाइ र बोलाइ सीप, पढाइ र लेखाइ सीप एकीकृत रूपमा नै अध्ययन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

५.१.२.२. बोलाइ सीप

बोलाइ सुनाइपछि प्राप्त हुने दोस्रो महत्त्वपूर्ण सीप हो । सुनाइपछि विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी समय बोलाइमा खर्च गर्दछन् । कक्षामा बोलाइ सीप राम्रो भएको विद्यार्थी भाषिक क्रियाकलापमा धेरै सहभागी बन्दछ । विद्यार्थी जतिजति भाषिक क्रियाकलापमा

सहभागी हुन्छ त्यति नै उसको भाषिक (बोलाइ) सीपको विकास हुन्छ । निम्न माध्यमिक तहको नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा बोलाइ सीपको मूल्याङ्कन कक्षागत रूपमा नै गर्ने प्रावधान छ ।

५.१.२.३. पढाइ सीप

भाषिक विकासका चार सीप मध्ये पढाइ पनि महत्त्वपूर्ण सीप हो । लिखित सामग्रीको वाचन गर्दा गति, यति, आरोह, अवरोह, आघात, हाउभाउ, चेष्टा आदिको विशेष र स्तरीय अभ्यासका लागि वाचन आवश्यक हुन्छ । बोलाइका लागि संवाद, वादविवाद, नाटक, कविता जस्ता विधाहरू बढी उपयोगी हुन्छन् । निम्नमाध्यमिक तहको पाठ्यक्रम २०६४ मा पढाइ सीप विकासका लागि कथा, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध, जीवनी विधाको उपयोग गर्न सकिने कुरा उल्लिखित छ । यसैगरी उक्त पाठ्यक्रम अनुसार प्रबन्ध विधालाई पढाइ र लेखाइ दुवै सीप विकासका लागि उपयोग गर्न सकिने देखिन्छ । पढाइ सीप अन्तर्गत बोध क्षेत्र र सारांश लेखन क्षेत्रसँग सम्बन्धित हुने गरी कथा, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध, जीवनी विधाबाट १० अङ्कभार अर्थात् कुल पूर्णाङ्कको १० प्रतिशत वितरण गरी प्रश्नहरू समावेश गर्नुपर्ने प्रावधान पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको छ । पढाइ सीपका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा गरिएको अङ्कभारको वितरण तालिकामा देखाइएको छ :

tflnsf&

k9fO ;Lksf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	af]w lf]qsf] cª\sef/	k|=g+=	;f/f+z lf]qsf] cª\sef/	k|=g+=
तेह्रथुम	५	३	५	४
भोजपुर	५	३	५	४
धनकुटा	६	९	३	१०

यसप्रकार भोजपुर र तेह्रथुम जिल्लाले बोध प्रश्न र सारांश लेख्न प्रश्नका लागि समान अङ्क अर्थात् कुल पूर्णाङ्कको क्रमशः ५/५ प्रतिशत वितरण गरी पाठ्यक्रमको

निर्देशनलाई पालना गरेका छन् । धनकुटा जिल्लाले भने बोध क्षेत्रका लागि कूल पूर्णाङ्कको ६.६६ प्रतिशत र सारांश प्रश्नका लागि ५ प्रतिशत वितरण गरी जम्मा ११.६६ प्रतिशत छुट्याएको पाइन्छ । पाठ्यक्रमले निर्देशन गरेभन्दा १.६६ प्रतिशत बढी अङ्कभार धनकुटा जिल्लाले छुट्याएको देखिन्छ ।

५.१.२.४. लेखाइ सीप

भाषाका सीपमध्ये लेखाइ सीप अन्य तीन सीप प्राप्त भएपछि प्राप्त हुने सीप हो । भाव प्रकाशन बोलाइबाट पनि प्रकाशन हुन्छ तर यो अल्पकालको हुने भएकाले यसको अपेक्षा चिरस्थायी हुने भएकोले लेखाइकै सर्वोपरि स्थान छ । मानिसको विचारलाई शब्दको रूपमा सञ्चय गरेर अनन्त कालसम्म सुरक्षित राख्ने माध्यम लेखाइ हो ।

निम्न माध्यमिक तहमा लेखाइले भाषिक अनुभवलाई समेटेर व्यक्त गर्ने कार्य गर्दछ । विद्यार्थीको रचनात्मक अभिव्यक्तिको मूल्याङ्कन गर्न लेखाइ सीपका लागि नि.मा.तहको पाठ्यक्रम २०६४ ले २० प्रतिशत अङ्कभार वितरण गरेको छ । त्यसैगरी यसका लागि प्रबन्ध/निबन्ध, चिठी, निवेदन, सम्वाद, विवादात्मक अभिव्यक्ति र कथात्मक अभिव्यक्ति विधाहरू सिफारिस गरिएको छ । रूपक विधा मौखिक रचनाका लागि कायम गरिए तापनि छुट्टै मौखिक मूल्याङ्कन नहुने भएकाले लिखित विधाबाटै मापन गर्ने गरिएको छ । यसरी रचना क्षेत्रका लागि कथा/संवाद लेखन, प्रबन्ध/निबन्ध लेखन, चिठी/वादविवाद जस्ता प्रश्नहरू वितरण गरी यिनीहरूका लागि क्रमशः ५, १० र ५ प्रतिशत अङ्कभार वितरण गर्नुपर्ने प्रावधान पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको छ । लेखाइ सीपका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा गरिएको अङ्कभारको वितरण तलको तालिकामा देखाइएको छ :

tflnsf *

n]vfO ;Lksf] nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	ljwf / cª\sef/ k|ltztdf						
	syf÷;+jfb	k|=g +=	k|aGw÷lgaGw	k|=g +=	lr7L÷jfbljjfb	k|=g +=	hDdf cª\s

							ef/
तेह्रथुम	5	7	10	8	5	9	20
भोजपुर	5	7	10	8	5	9	20
धनकुटा	5	11	10	12	5	13	20

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा तीनओटै जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूले पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसार नै लेखाइ सीप विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरेका छन् । धनकुटा जिल्लाले भने परीक्षार्थीलाई कथा र निवेदन मात्र लेख्न अनिवार्य गराइ संवाद र वादविवाद विधालाई प्रश्नमा समावेश गरेको छैन ।

५.१.२.५. पढाइ/लेखाइ सीप

निम्नमाध्यमिक तहको पाठ्यक्रम २०६४ ले पढाइ/लेखाइ सीप विकासका लागि कथा, जीवनी, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध र रूपक विधाहरू उपयोग गर्न सकिने सिफारिस गरेको छ । त्यसैगरी सुनाइ र बोलाइ सीपको परीक्षण पढाइ/लेखाइ सीपमा नै एकीकृत रूपमा हुने कुरा पाठ्यक्रममा उल्लिखित छ । पढाइ/लेखाइ सीपका लागि पाठगत प्रश्न, व्याख्या गर्ने, प्रश्न र भाव विस्तार गर्ने प्रश्नमा क्रमशः ३० प्रतिशत, ५ प्रतिशत र ५ प्रतिशत गरी जम्मा ४० प्रतिशत अङ्कभार वितरण गर्नुपर्ने कुरा पाठ्यक्रममा निर्देशित छ । अर्थात् पढाइ/लेखाइ क्षेत्र अन्तर्गत सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न, विवेचनात्मक प्रश्न, भाव विस्तार प्रश्न र सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने प्रश्नमा क्रमशः २०, १०, ५ र ५ गरी जम्मा ४० प्रतिशत अङ्कभार वितरण गर्नुपर्ने प्रावधान छ । यस सीपका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा गरिएको अङ्कभारको वितरण तलको तालिकामा देखाइएको छ :

tflnsf (

k9fO÷n]vfO ;Lksf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	;ª\IlfKt pTt/fTds	ljj]rgfTds k|Zg	efjlj:tf/ k|Zg	;k|;ª\u JofVof	hDdf

	k|Zg				
तेह्रथुम	20	10	5	5	40
भोजपुर	20	10	5	5	40
धनकुटा	20	10	-	5	35

माथिको तालिकामा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाका प्रश्नपत्रमा पढाइ लेखाइ सीप (क्षेत्र) का लागि गरिएको अङ्कभार वितरण पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरे अनुरूप नै छन् । धनकुटा जिल्लाको हकमा भने सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न विवेचनात्मक प्रश्न र सप्रसङ्ग व्याख्यामा भने पाठ्यकम अनुरूप अङ्कभार निर्धारण गरिएको पाइन्छ तर भावविस्तार प्रश्नलाई वेवास्ता गरिएको छ । पाठ्यकमको निर्देशनलाई समेत पालना नगरेको पाइन्छ ।

५.१.२.६. भाषातत्व

निम्नमाध्यमिक तहको पाठ्यकम २०६४ अनुसार व्याकरणलाई २० अङ्कभार छुट्ट्याइएको छ । कक्षा आठमा व्याकरण समावेश गर्नुको मुख्य अभिप्राय सैद्धान्तिक पक्षको ज्ञान गराउनु नभई विधाका पाठहरूको प्रकृतिअनुसार भाषातत्वको पहिचान र तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्ने क्षमता विकासका लागि यसलाई पाठ्यकममा समावेश गरिनु हो । अतः व्याकरण विधालाई मूल्याङ्कन कार्यमा प्रस्तुत गर्दा नियमहरूमा आधारित प्रश्नहरू निर्माण नगरी उदाहरण र प्रयोग सम्बद्ध प्रश्नहरू निर्माण गरिनु पर्दछ ।

प्रतिनिधि जिल्ला स्तरीय प्रश्नपत्रहरूमा शब्दवर्ग, काल, पक्ष र अर्थ (भाव) कारक र विभक्ति, वर्णविन्यास/लेख्य चिह्न र वाक्य परिवर्तनसँग सम्बन्धित प्रश्नहरूलाई प्रश्नपत्रमा राखिएको छ । यसरी अध्ययनमा उपयोग गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा तेह्रथुम, भोजपुर र धनकुटाले कमशः २०, २० र २१.६६ अङ्कभार वितरण गरिएको पाइयो । यसर्थ तेह्रथुम र भोजपुरले पाठ्यकम अनुरूप नै अङ्कभार निर्धारण गरेको पाइन्छ भने धनकुटाले तोकेभन्दा बढी अङ्कभार निर्धारण गरेको पाइन्छ ।

५.१.२.७. शब्दभण्डार

शब्दभण्डार अन्तर्गत पर्यायवाची शब्द, अनुकरणात्मक शब्द, पारिभाषिक शब्द, अनेकार्थी शब्द, विपरीतार्थक शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द आदि पर्दछन् । यसका अलवा

शब्दार्थ, वाक्य निर्माण र उखान टुक्का पनि पर्दछन् । निम्नमाध्यमिक तहको पाठ्यक्रम २०६४ अनुसार शब्द भण्डारलाई १० अङ्कभार छुट्ट्याइएको छ । प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूले वितरण गरेको अङ्कभारको स्थितिलाई तल तालिकामा देखाउने प्रयास गरिएको छ :

tflnsf !)

zAbe08f/sf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	k"0ff{ª\s	zAb klxrfg	jfSo lgdf{0f	zAbfy{	hDdf	k|ltzt
तेह्रथुम	100	3	5	2	10	10
भोजपुर	100	3	5	2	10	10
धनकुटा	60	2	3	2	7	11.66

माथिको तालिका अनुसार तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले १० प्रतिशत अङ्कभारलाई ग्रहण गरेको हुँदा पाठ्यक्रमको निर्देशनलाई पालना गरेको देखिन्छ । धनकुटा जिल्लाले भने ११.६६ प्रतिशत अङ्कभार छुट्ट्याएको हुँदा पाठ्यक्रमको निर्देशन उल्लङ्घन गरेको देखिन्छ ।

%=!=#= ljwfsf cfwf/df k|Zgkqsf] ljt/0f

कक्षा आठको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा निबन्ध/प्रबन्ध, कथा, कविता, जीवनी, रूपक, चिठी, भाषा तत्त्व (व्याकरण) शब्दभण्डार (उखानटुक्का समेत) विधाहरू समेटिएको छ । कक्षा आठको नेपाली विषयको पाठ्यक्रम २०६४ ले नेपाली विषयका लागि विधा तथा पाठ्यवस्तुलाई निर्दिष्ट गरेको छ । यसमा ती विधाका पाठ्यभार र अङ्कभार समेत वितरण गरेको छ । यसरी अध्ययन कार्यमा प्रयोगमा ल्याइएका तीन जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूमा समावेश भएका मूल्याङ्कनका साधनहरू सफल भए नभएको पत्ता लगाई तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यस एकाइको मूल अभिप्राय हो ।

५.१.३.१. कथा विधा

यस विधा अन्तर्गत लोककथा, नीतिकथा, पौराणिक/ऐतिहासिक कथा र आधुनिक कथाहरू समावेश छन् । यसका लागि पाठ्यभार २० कायम गरिएको छ । यस विधाको प्रमुख उद्देश्य पढाइ सीपको विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु हो । त्यसैले यसबाट पाठगत बोध, सारांश, घटनाक्रम मिलाउने, भावविस्तार तथा रचनासँग सम्बन्धित प्रश्न निर्माण गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ । प्रतिनिधि जिल्लामा समावेश कथा विधामा आधारित प्रश्नहरूको वितरणको स्थितिलाई तालिकाबद्ध गर्ने प्रयास तल गरिएको छ :

tflnsf !!

syf ljwfsf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
तेह्रथुम	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (क) (ङ)	२	१०	ऐच्छिक
	सप्रसङ्ग व्याख्या	६ (ख)	१	५	ऐच्छिक
	निर्देशित रचना	७	१	५	ऐच्छिक
	जम्मा		४	२०	
भोजपुर	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (क)	१	५	ऐच्छिक
	विवेचनात्मक प्रश्न	२ (ख)	१	१०	ऐच्छिक
	भाव विस्तार	५ (क)	१	५	ऐच्छिक
	निर्देशित रचना	७	१	५	ऐच्छिक
	जम्मा		४	२५	
धनकुटा	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१४ (ग)	१	३	ऐच्छिक
	सप्रसङ्ग व्याख्या	१५ (ख)	१	३	ऐच्छिक
	विवेचनात्मक प्रश्न	१६ (ग)	१	६	ऐच्छिक
	निर्देशित रचना	११	१	३	अनिवार्य
	जम्मा		४	१५	

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसारका कथा विधामा २० पूर्णाङ्कको अङ्कभार तेह्रथुम जिल्लाको मात्र देखिन्छ । त्यसमा पनि प्रश्नहरू ऐच्छिक भएकाले विद्यार्थीहरू सबै प्रश्नको उत्तर लेख्छन् नै भन्न सकिन्न । यस्तो स्थितिमा परीक्षार्थीले कथा विधाका प्रश्नहरूको उत्तर नगरे पनि हुन्छ । प्रश्नपत्रको यस्तो किसिमको वितरणले परीक्षार्थीले कथा विधालाई आफ्नो उत्तरपुस्तिकामा नसमेटे कथा विधामार्फत् पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्य मापन गर्न सकिदैन ।

भोजपुर र धनकुटा जिल्लाका प्रश्नपत्रमा कथा विधाबाट २५ पूर्णाङ्कको अङ्कभार छुट्ट्याइएको छ । त्यसमा पनि भोजपुर जिल्लाले कथा विधाका सबै प्रश्नहरू ऐच्छिक बनाएको छ भने धनकुटा जिल्लाले एउटा प्रश्न अनिवार्य र अन्य प्रश्न ऐच्छिक बनाएको छ ।

५.१.३.२. प्रबन्ध/निबन्ध विधा

प्रबन्ध/निबन्ध विधा अन्तर्गत सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक/वातावरणीय, कलात्मक, वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक जस्ता प्रबन्ध/निबन्धहरू समावेश छन् । यसका लागि विधागत पाठ्यभार ३० कायम गरिएको छ । यस विधाको प्रमुख उद्देश्य लेखाइ सीपको विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु हो । यस विधाका लागि श्रुतिलेखन, अनुलेखन, निबन्धलेखन प्रश्नहरू बनाइ भाषिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । प्रबन्ध/निबन्ध विधाका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूले वितरण गरेको अङ्कभारको स्थितिलाई तालिकामा देखाइएको छ :

tflnsf !@

k|aGw÷lgaGw ljwfsf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	qm=;+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
तेह्रथुम	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (ध)	१	५	ऐच्छिक
	२	बोध प्रश्न	३	१	५	अनिवार्य
	३	निबन्ध लेखन	८	१	१०	अनिवार्य
	४	भाव विस्तार	५ (क)	१	५	
		जम्मा		४	२५	
भोजपुर	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (ख) (च)	२	१०	ऐच्छिक
	२	बोध प्रश्न	३	१	५	अनिवार्य
	३	निबन्ध लेखन	८	१	१०	अनिवार्य
		जम्मा		४	२५	
धनकुटा	१	बोध प्रश्न	९	१	४	अनिवार्य

lhNnf	qm=;+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
	२	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१४	१	४	ऐच्छिक
	३	निबन्ध लेखन	१२	१	६	अनिवार्य
	४	विवेचनात्मक प्रश्न	१६ (ग)	१	६	ऐच्छिक
		जम्मा		४	२०	

माथिको अध्ययनमा निबन्धमा आधारित तेह्रथुम र भोजपुर प्रश्नपत्रलाई अध्ययन गर्दा दुवैको अङ्कभार २५ प्रतिशत छ । अथवा उक्त जिल्लाका प्रश्नहरू १०० पूर्णाङ्कमा २५ पूर्णाङ्क निबन्ध/प्रबन्ध विधालाई छुट्ट्याइएको छ । धनकुटा जिल्लाले भने ६० पूर्णाङ्कमा २० अङ्कभार दिइएको छ । अर्थात् ३३.३४ प्रतिशत अङ्कभारनिबन्ध/प्रबन्ध विधालाई छुट्ट्याएको छ । यसप्रकार तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लामा प्रश्नपत्रमा अङ्कभारका आधारमा समानता पाइन्छ भने यी दुई जिल्लाका तुलनामा धनकुटा जिल्लाको प्रश्नमा असमानता पाइन्छ । सबै जिल्लाका प्रश्नहरूमा बोध प्रश्न र निबन्ध लेखनलाई अनिवार्य प्रश्न गराउनु सकारात्मक पक्ष छ ।

५.१.३.३. कविता विधा

कविता अन्तर्गत लयबद्ध (छन्दबद्ध, लोकलय, गीतिलय) कविताहरू समावेश छन् । यसका लागि विधागत पाठ्यभार ३० कायम गरिएको छ । यस विधाको प्रमुख उद्देश्य पढाइ सीपको विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु हो । यस विधालाई भाव पहिचान, प्रश्नोत्तर, सारांश, भावार्थ, भावविस्तार प्रश्नहरू बनाइ भाषिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया गरिनु पर्दछ । कविता विधाका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूले वितरण गरेको अङ्कभारको स्थितिलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

tflnsf !#

sljtf ljwfsf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	qm=;+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
तेह्रथुम	१	विवेचनात्मक	२ (क)	१	१०	ऐच्छिक

		प्रश्न				
	२	भाव विस्तार	५ (ख)	१	५	ऐच्छिक
	३	सप्रसङ्ग व्याख्या	६ (क)	१	५	ऐच्छिक
		जम्मा		३	२०	
भोजपुर	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (घ)	१	५	ऐच्छिक
	२	विवेचनात्मक प्रश्न	२ (क)	१	१०	ऐच्छिक
	३	सप्रसङ्ग व्याख्या	६ (क)	१	५	ऐच्छिक
		जम्मा		३	२०	
धनकुटा	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१४ (ख)	१	४	ऐच्छिक
	२	सप्रसङ्ग व्याख्या	१५ (क)	१	३	ऐच्छिक
		जम्मा		२	७	

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा तेह्रथुम र भोजपुरको अङ्कभारमा समानता पाइन्छ । यी दुई जिल्लाले १०० पूर्णाङ्कमा २० प्रतिशत पूर्णाङ्क छुट्ट्याइएको छ । धनकुटा जिल्लाले भने ६० पूर्णाङ्कमा ७ अङ्क अर्थात् ११.६७ प्रतिशत अङ्कभार छुट्ट्याइएको छ । धनकुटा जिल्लाले भन्दा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले पाठ्यक्रमसँग तालमेल हुने गरी पूर्णाङ्क विभाजन गरेका छन् । यी प्रश्नहरू ऐच्छिक भएकाले अनिवार्य छैनन् । ती प्रश्नहरूका विकल्प प्रश्नका रूपमा अन्य विधाका प्रश्नहरू पनि समावेश छन् । त्यसैले विद्यार्थीले ती प्रश्नहरू हल गर्नुपर्ने स्थिति ऐच्छिक छ । यसप्रकार विद्यार्थीहरूलाई कविता विधाका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्न बाध्यात्मक स्थिति छैन ।

५.१.३.४. रूपक विधा

रूपक विधाअन्तर्गत सम्वाद/एकाङ्की, वादविवाद विधाहरू समावेश छन् । यसका लागि विधागत पाठ्यभार १२ कायम गरिएको छ । रूपक विधाको मुख्य प्रयोजन कथ्य अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गराउनु हो । यस विधाका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूले वितरण गरेको अङ्कभारको स्थितिलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

tflnsf !$

¿ks ljwfsf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	S|=;+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
तेह्रथुम	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (च)	१	५	ऐच्छिक
	२	सम्वाद	७	१	५	ऐच्छिक
	३	वदविवाद	९	१	५	ऐच्छिक
		जम्मा		३	१५	
भोजपुर	१	सम्वाद	७	१	५	ऐच्छिक
	२	वदविवाद	९	१	५	ऐच्छिक
		जम्मा		२	१०	
धनकुटा	-	-	-	-	-	-

रूपक विधामार्फत् परीक्षार्थीको सिर्जनात्मक क्षमताको मूल्याङ्कन गरिन्छ । यद्यपि अध्ययनका लागि छनोट गरिएका प्रश्नपत्रमा रूपक विधाका प्रश्नपत्रहरूले विधागत अपेक्षाभन्दा पर गई पढाइ सीपको मापन गर्ने प्रयास गरिएको छ । जसमा भावविस्तार, सप्रसङ्ग व्याख्या, वादविवाद आदि राखेको पाइन्छ । यसले प्रश्नलाई दोषमुक्त हुनबाट बञ्चित गरेको छ । जसमा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले १०० पूर्णाङ्कमा क्रमशः १५ प्रतिशत अङ्कभार र १० प्रतिशत अङ्कभार वितरण गरेको छ । धनकुटा जिल्लाले भने रूपक विधालाई आफ्नो प्रश्नपत्रमा समावेश नै गरेको छैन । यो भाषिक सीप परीक्षणको लागि न्यायोचित कदापि मान्न सकिदैन ।

५.१.३.५. जीवनी विधा

जीवनी विधा अन्तर्गत राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय : साहित्यकार/कलाकार, विद्वान, विचारक, आविष्कारक प्रेरक व्यक्तित्वहरूका जीवनी समावेश छन् । यसका लागि पाठ्यक्रमले पाठ्यभार ४८ कायम गरेको छ । यस विधाबाट मौखिक तथा लिखित सीपको

विकास गराउन सकिन्छ । जीवनी विधाका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूले वितरण गरेको अङ्कभारको स्थितिलाई तालिकामा देखाइएको छ :

tflnsf !%

hLjgL ljwfsf nflu cª\sef/ ljt/0f

lhNnf	qm=;+=	k|Zgsf k|sf/	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
तेह्रथुम	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (क), (ख)	२	१०	ऐच्छिक
	२	विवेचनात्मक प्रश्न	२ (क)	१	१०	ऐच्छिक
		जम्मा		३	२०	
भोजपुर	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१ (ग)	१	५	ऐच्छिक
	२	भाव विस्तार	५ (ख)	१	५	ऐच्छिक
	३	सप्रसङ्ग व्याख्या	६ (ख)	१	५	ऐच्छिक
		जम्मा		३	१५	
धनकुटा	१	सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न	१४ (घ) (ङ)	२	६	ऐच्छिक
	२	विवेचनात्मक प्रश्न	१६ (ख)	१	६	ऐच्छिक
		जम्मा		३	१२	

जविनी विधाबाट सोधिएका प्रश्नहरूलाई विश्लेषण गर्दा ती प्रश्नहरू विकल्प प्रश्नमा रूपमा राखिएका छन् । यस्ता प्रश्नहरूको वितरणमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा एकरूपता छैन । पाठ्यक्रममा सबैभन्दा बढी जीवनी विधालाई महत्त्व दिनु तर मूल्याङ्कनमा जीवनी विधाका प्रश्नहरू र अङ्कभार कम हुनुले पनि यस विधालाई प्रतिनिधि जिल्लाका प्रश्नपत्रले वेवास्ता गरेको देखिन्छ । तेह्रथुम जिल्लाले १०० पूर्णाङ्कमा २० प्रतिशत अङ्कभार जीवनी विधालाई छुट्ट्याएको छ भने धनकुटा जिल्लाले ६० पूर्णाङ्कमा २० प्रतिशत अङ्कभार १२ छुट्ट्याएको छ । अतः यी दुई जिल्लाको अङ्कभारको आधारमा समानता पाइन्छ । भोजपुर जिल्लाले भने १०० पूर्णाङ्कमा १५ प्रतिशत अङ्कभार छुट्ट्याएको छ ।

५.१.३.६. चिठी विधा

चिठी विधा अन्तर्गत घरायसी चिठी, कार्यालययीय निवेदन विधाहरू पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका छन् । यसका लागि विधागत पाठ्यभार १० कायम गरिएको छ । यस विधाको उद्देश्य व्यावहारिक सीपको अभिवृद्धि गर्नु हो । यस विधाका लागि प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूले वितरण गरेको अङ्कभारको स्थितिलाई तालिकामा देखाउने प्रयास गरिएको छ :

tflnsf !^

lr7L ljwfsf nflu cª\sef/ ljt/0f

qm=;+=	lhNnf	k|=g+=	k|=;ª\Vof	k"0ff{ª\s	k|s[lt
१	तेह्रथुम	९	१	५	ऐच्छिक
२	धनकुटा	१३	१	३	अनिवार्य
३	भोजपुर	९	१	५	ऐच्छिक

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेअनुसार नै चिठीलेखन विधालाई तेह्रथुम, भोजपुर र धनकुटा जिल्लाले स्थान दिएका छन् । तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले चिठी विधालाई विकल्प प्रश्नका रूपमा समावेश गरेका छन् भने धनकुटा जिल्लाले अनिवार्य प्रश्नको रूपमा समावेश गरेको छ ।

%=!=$= kf7\ok':tssf cfwf/df

पाठ्यक्रमको उद्देश्य प्राप्तिलाई सघाउने साधन पाठ्यपुस्तक हो । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको विषयवस्तुको विस्तृत पक्षलाई समेटी निश्चित ज्ञान, सीप र अभिवृद्धिमा केन्द्रित भई कक्षा ८ को भाषा पाठ्यपुस्तक तयार पारिएको छ । यसलाई विद्यार्थी तथा शिक्षकले उपयोग गर्दै आएका छन् । कक्षा आठमा पढ्ने विद्यार्थीको उमेर, रुचि, क्षमता र मनोवैज्ञानिक पक्षमा विचार पुर्‍याउँदै उनीहरूको मूल्याङ्कनका लागि पाठ्यपुस्तकमा आधारित प्रश्नपत्र उपयोगमा ल्याउनु उपयुक्त हुन्छ । तथापि पाठ्यपुस्तकबाट हुबहु हुनैपर्छ भन्ने छैन । अध्ययन कार्यका क्रममा सबै जिल्लाले पाठ्यपुस्तकमै आधारित भएर प्रश्ननिर्माण गरेको पाइन्छ । अर्थात् पाठ्यपुस्तकमुखी प्रश्नहरूको बाहुल्यता पाइन्छ ।

प्रश्नपत्रमा प्रश्नहरूको वितरण पाठ्यपुस्तकमा भएका प्रश्नहरूलाई लिएर गरिएको छ । केही प्रश्नहरू भने हुबहु पाठ्यपुस्तकका पाठ तथा अभ्यास खण्डसँग सम्बन्धित नभएका प्रश्नहरू पनि समावेश गरिएका छन् । ती प्रश्न पाठ्यपुस्तकका विधागत मर्ममा आधारित भएर नै सोधिएका छन् ।

यस अध्ययन कार्यमा प्रयोग गरिएका तीन जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूमा निम्न प्रश्नहरू परीक्षार्थीलाई सोधिएको छ :

प्र.नं.७. विद्यालयमा सञ्चालन भएको साँस्कृतिक कार्यक्रमको विषयमा आफ्नो साथीसँग भएको कुराकानीलाई लिएर एउटा सम्वाद तयार गर्नुहोस् । (तेह्रथुम)

प्र.नं.७. निकट भविष्यमै चन्द्रमामा स्थापना हुन लागेको 'ग्लोष्टिक सुट' नामक होटलको बारेमा एउटा रोचक संवाद तयार पार । (भोजपुर)

$=!=%= ljlzi6Ls/0f tflnsfsf cfwf/df

परिमार्जित पाठ्यक्रम, २०५८ अनुसारको विशिष्टीकरण तालिका २०६१ सँग अध्ययन कार्यमा उपयोग गरिएका तीनओटा जिल्लाहरू तेह्रथुम, धनकुटा र भोजपुरका प्रश्नपत्रहरूलाई तुलना गरी प्रश्नपत्रको केन्द्रीय सापेक्षता र उपयुक्ततालाई यस खण्डमा प्रस्तुत गरिन्छ । यसैगरी प्रश्नपत्रमा सङ्कलित एक-एक प्रश्नहरूलाई अध्ययन गरी प्रश्नपत्र र विशिष्टीकरण तालिका २०६१ अनुसार सिफारिस गरिएका प्रश्नका प्रकार (पढाइ र लेखाइका शीर्षकलाई अध्ययन कार्यमा लिदै प्रश्नको तह, प्रश्नको सङ्ख्या, अङ्कभार र समयलाई प्रश्नपत्रमा उल्लेख गरिएअनुसार र विशिष्टीकरण तालिकाबीच तुलना गर्दै प्रश्नपत्रको अध्ययनलाई प्रस्तुत गरिएको छ :

५.१.५.१. सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न

सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि तेह्रथुम र धनकुटा जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूले पूर्णाङ्क १०० मा समान प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार र समय वितरण गरेका छन् । यी जिल्लाका प्रश्नपत्रमा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि प्रश्न सङ्ख्या ६ उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या ४, अङ्कभार २० (प्रति प्रश्न ५ का दरले) जम्मा समय ३६ मिनेट (प्रति ५ अङ्कका लागि ९ मिनेट) कायम गर्नु यी जिल्लाबीच समानता पाइन्छ । यसमा प्रश्नहरूले विशिष्टीकरण तालिकाको आत्मसात गरेको पाइन्छ । यसैगरी धनकुटा जिल्लाले ६०

पूर्णाङ्कको प्रश्नका लागि प्रश्न सङ्ख्या ५, उत्तर दिनुपर्ने सङ्ख्या ३, अङ्कभार १२ (प्रति प्रश्न ४ का दरले) र जम्मा समय २४ मिनेट (प्रति ४ अङ्कको लागि ८ मिनेट) समय निर्धारण गर्नु सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि विशिष्टीकरण तालिकाले निर्धारण गरेको प्रश्न सङ्ख्या, अङ्कभार र समयलाई आत्मसात् गर्न नसक्नु हो । ६० पूर्णाङ्क भएको प्रश्नपत्रमा सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि जम्मा प्रश्न सङ्ख्या ६ ओटा, उत्तर दिनुपर्ने प्रश्नसङ्ख्या ४ ओटा, अङ्कभार १२ (प्रतिप्रश्न तीनका दरले) निर्धारण गरेमात्र विशिष्टीकरण तालिका र प्रश्नबीच तादात्म्यता कायम हुन्छ ।

सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि तेह्रथुम जिल्लाले ज्ञान तहको प्रश्न एक (प्र.नं.१ ख) ओटा, बोध तहका प्रश्न तीन (प्र.नं.१ क, घ, ङ) ओटा र उच्च दक्षता तहका प्रश्न दुई (प्र.नं.१ ग, घ) ओटा वितरण गरेकाले पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप देखिन्छ । भोजपुर जिल्लाले ज्ञान तहको प्रश्न एक (१ च) ओटा, बोध तहका प्रश्न चार (१ क, ख, घ र ङ) ओटा र उच्च दक्षता तहको प्रश्न १ (१ ग) ओटा वितरण गरिएकोले पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप देखिदैन । धनकुटा जिल्लाले भने ६ पूर्णाङ्कमा पाँचओटा सङ्क्षिप्त प्रश्न सोधेको छ । यी पाँच प्रश्नमा १ ओटा (प्र.नं.ग) ज्ञान तह, ३ ओटा (प्र.नं.१ ख, घ र ङ) बोधतह र १ ओटा (प्र.नं.१ ख) सोधेको पाइन्छ । यस आधारमा यस जिल्लाको केही सन्तुलित र विशिष्टीकरण तालिकालाई केही मात्रामा भएपनि समेटेको पाइन्छ ।

विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नका लागि कथा, कविता, प्रबन्ध, जीवनी र रूपक विधाबाट विषयवस्तु, मूलभाव, घटना, सन्देश, चरित्र आदिका सम्बन्धमा ६ ओटा प्रश्न सोध्ने र चारप्रश्नको उत्तर दिन लगाउने व्यवस्था गरिएको छ । तेह्रथुम जिल्लाले आफ्नो सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नपत्रमा कविता विधालाई समेटेको छैन । भोजपुर जिल्लाले भने निर्धारित सबै विधालाई समेटी प्रश्न चयन गरेको पाइन्छ । धनकुटा जिल्लाले रूपक विधालाई समेटेको पाइदैन । कुनै विधाबाट दुई दुई प्रश्न समेट्नु र कुनै विधाका प्रश्न नसमेटिनुले अतिव्याप्ति र न्यून व्याप्तिको स्थितिलाई देखाउँछ ।

४.१.५.२. लामो उत्तर दिने प्रश्न

प्रश्नपत्रमा लामो उत्तर दिने प्रश्नका लागि कथा, कविता र जीवनी विधाबाट विवेचनात्मक र सिर्जनात्मक क्षमता परीक्षण गर्ने खालका दुई प्रश्न सोध्ने र एक प्रश्नको लगाउने प्रावधान गरिएको छ । यसरी अध्ययनमा उपयोग गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरू

अन्तर्गत तेह्रथुम जिल्लाले कविता र जीवनी विधाबाट लामो उत्तर दिने प्रश्न सोधेको छ । यसैगरी भोजपुर जिल्लाले कविता र कथा विधाबाट प्रश्न सोधेको छ भने धनकुटा जिल्लाले पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिकाले निर्देश गरेभन्दा बढी ३ ओटा वैकल्पिक सहित प्रश्न सोधेको छ । यस जिल्लाले निबन्ध, जीवनी र कथा विधाबाट प्रश्न सोधेको छ ।

तीनओटै जिल्लाले आफ्ना प्रश्नहरू उच्च दक्षतामा आधारित सोधेका छन् । भोजपुर र तेह्रथुम जिल्लाका प्रश्नपत्रमा समान प्रश्न सङ्ख्या (दुई ओटा) उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या (एक ओटा) र धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्रमा प्रश्न सङ्ख्या (तीन ओटा) र उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या (एक ओटा) निर्धारण गरेको छ । भोजपुर र तेह्रथुम जिल्लाले अङ्कभार १० र समय १८ मिनेट निर्धारण गरिएको छ। अर्कोतर्फ धनकुटा जिल्लाको ६० पूर्णाङ्कको प्रश्नपत्रमा छ अङ्कभार र समय १२ मिनेट समय वितरण गर्नु विशिष्टीकरण तालिकालाई आत्मसात गर्नु हो ।

५.१.५.३. बोध प्रश्न (दृष्टांश वा अदृष्टांश गद्य)

विशिष्टीकरण तालिकामा बोध प्रश्न दृष्टांश वा अदृष्टांश गद्य हुने प्रावधान छ । यसैगरी यस किसिमको प्रश्नमा पाठ्यपुस्तकको गद्य पाठ वा स्तरीय लेख रचनाबाट १२५ शब्द सम्मको अनुच्छेदबाट पठनबोध क्षमताको परीक्षण गर्दै उत्तर दिनुपर्ने समय ९ मिनेट निर्धारण गर्नुपर्ने प्रावधान विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लिखित छ । यस सन्दर्भमा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले निर्देशन गरे अनुरूप नै समय र अङ्कभार छुट्याएको छ भने ६० पूर्णाङ्कको प्रश्नपत्रमा ४ अङ्कभार ६.६७ प्रतिशत छुट्याएर विशिष्टीकरण तालिकाको उपहास गरेको छ ।

५.१.५.४. साराँश दृष्टांश गद्य

विशिष्टीकरण तालिका अनुसार १०० पूर्णाङ्कको परीक्षामा सारांश लेखन प्रश्नको लागि बोध प्रश्नमा दिइएको अनुच्छेदकै सारांश लेखन विद्यार्थीको दक्षता मापन गरिने कुरा उल्लिखित छ । यसका लागि प्रश्न सङ्ख्या एक र उत्तर दिनुपर्ने उत्तर सङ्ख्या पनि हुने गरी प्रश्न वितरण गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । यस कार्यका लागि विशिष्टीकरण तालिका अनुसार सफल देखिन्छन् ।

५.१.५.५. भाव विस्तार

भाव विस्तार प्रश्नबाट विद्यार्थीको उच्च दक्षता मापन गरिन्छ । भाव विस्तार गर्नका लागि कथा, कविता, निबन्ध/प्रबन्ध, जीवनी, रूपक विधाबाट दुई उद्धरण दिई कुनै एकको भाव स्पष्ट गर्न लगाउनु पर्ने उल्लिखित छ। त्यसैगरी यसका लागि १०० पूर्णाङ्कको परीक्षामा जम्मा प्रश्नसङ्ख्या २, उत्तर दिनुपर्ने प्रश्नसङ्ख्या १ अङ्कभार ५ (५ प्रतिशत) र समय ९ मिनेट वितरण गर्नुपर्ने स्पष्ट गरिएको छ । यसै सन्दर्भमा भाव विस्तार प्रश्नका लागि तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिकाको आत्मसात गरेको देखिन्छ। धनकुटा जिल्लाले भने भाव विस्तार प्रश्न आफ्नो प्रश्नपत्रमा समावेश गरेको छैन। यसबाट एकातर्फ पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिकाको वेवास्ता गरेको छ भने अर्कोतर्फ विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको उच्च दक्षता मापन गर्ने कुरालाई न्यूनतम सीमित गरेको छ।

५.१.५.६. सप्रसङ्ग व्याख्या

सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने प्रश्नका लागि कथा, कविता, निबन्ध/प्रबन्ध, विधाबाट सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न सकिने खालका दुई उद्धरण दिई कुनै एक उद्धरणको उत्तर दिन लगाउनु पर्ने कुराको स्पष्ट जानकारी विशिष्टीकरण तालिकाले गरेको छ । त्यसैगरी उच्च दक्षता हासिल गर्ने सीप परीक्षणको मापन गर्न कुल पूर्णाङ्कको ५ प्रतिशत अर्थात् अङ्कभार ५ वितरण गरेको छ। यस प्रश्नको उत्तर दिनका लागि ९ मिनेट समय वितरण गरेको छ। यस आधारमा तेह्रथुम, भोजपुर र धनकुटा तीनओटै जिल्लाका प्रश्नपत्रहरू पाठ्यक्रम र विशिष्टीकरण तालिकाले निर्देशन गरे अनुसार अङ्कभार र समय वितरण गर्न सफल छन् ।

५.१.५.७. निर्देशित रचना

विद्यार्थीको उच्च दक्षता मापनका लागि बुँदा दिई कथा र सम्वाद लेख्ने दुई प्रश्न दिई कुनै एक विधामा निर्देशित रचना गर्न लगाउने कुरा विशिष्टीकरण तालिकामा उल्लेख छ । उक्त तरिका अनुसार यस विधाका लागि अङ्कभार ५ अर्थात् कुल पूर्णाङ्कको ५ प्रतिशत वितरण गरिन्छ । पूर्णाङ्क १०० र समय तीन घण्टा भए यस प्रश्नको उत्तर लेखनका लागि ९ मिनेट समय निर्धारण गरिएको छ । यसै सन्दर्भमा अध्ययनमा उपयोग गरिएका तेह्रथुम र भोजपुरले पाठ्यक्रम तथा विशिष्टीकरण तालिकाले तोके अनुसार नै

अङ्कभार र समय निर्धारण गरेका छन् । धनकुटा जिल्लाले पनि ६० पूर्णाङ्कमा ३ अङ्कभार र ६ मिनेट समय प्रदान गरी विशिष्टीकरण तालिकाको निर्देशन अवलम्बन गरेको छ ।

५.१.५.८. स्वतन्त्र रचना : निबन्ध/प्रबन्ध

स्वतन्त्र रचना अन्तर्गत उच्च दक्षता मापनको लागि निबन्ध/प्रबन्ध लेख्न सकिने कुनै दुई शीर्षक दिई एक शीर्षकमा १५० शब्द नघटाई निबन्ध लेख्न लगाउने प्रावधान विशिष्टीकरण तालिका (२०६१) मा उल्लेख गरिएको छ । उक्त तालिका अनुसार निबन्ध लेखनका लागि अङ्कभार १० अर्थात कुल पूर्णाङ्कको प्रश्नमा ३ घण्टा समय छ भने त्यसको १८ मिनेट समय तोकेको छ । अध्ययनमा उपयोग गरिएका तीन ओटै जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूले विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप नै अङ्कभार र समय यस विधालाई छुट्ट्याएको पाइन्छ ।

५.१.५.९. स्वतन्त्र रचना : चिठी, वादविवाद

स्वतन्त्र रचना अन्तर्गत उच्च दक्षता मापनका लागि चिठी र वादविाद शीर्षक दिई कुनै उक रचना स्वतन्त्र रूपमा लेख्न लगाउनका लागि १०० पूर्णाङ्क र समय ३ घण्टामा अङ्कभार ५ र समय ९ मिनेट छुट्ट्याइएको छ । यस आधारमा तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाले विशिष्टीकरण तालिकाको पालना गरेका छन् भने धनकुटा जिल्लाले चिठी विधालाई अनिवार्य रूपमा समावेश गरेको पाइयो भने वादविादलाई वेवस्ता गरेको पाइन्छ । अङ्कभार र समय निर्देशनमा भने तीन ओटै जिल्लामा समानता पाइन्छ ।

५.१.५.१०. व्याकरण

विशिष्टीकरण तालिका तथा पाठ्यक्रममा उललेख भए अनुसार व्यवहारिक सीपको मूल्याङ्कनका लागि व्याकरण विधाबाट पहिचान, परिवर्तन खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू सोध्न सकिन्छ । व्याकरण विधाका लागि कुल पूर्णाङ्कको २५ प्रतिशत अङ्कभार छुट्याइएको छ । यस अन्तर्गत काल, पक्ष, भाव, शब्दवर्ग, पदसङ्गति, शब्दार्थ वाक्य परिवर्तन, वाच्य परिर्वतन, कारण र विभक्ति, वर्ण विन्यास र लेख्य चिन्ह जस्ता विधाहरूबाट प्रश्न सोधिन्छ । यसअनुसार तेह्रथुम र भोजपुरले विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप नै व्याकरण विधाबाट प्रश्न

वितरण गरेका छन् भने धनकुटा जिल्लाले २६.६७ प्रतिशत अङ्कभार प्रत्यायोजन गरेको हुँदा विशिष्टीकरणको निर्देशनलाई अवलम्बन गरेको पाइएन ।

%=@= k|Zgkqdf x'g'kg]{ u'0f

प्रश्नपत्रको आन्तरिक गुणको स्तरीयताले परीक्षणलाई सार्थक र उद्देश्यपूर्ण बनाउँछ । ती आन्तरिक गुणहरूमा विश्वसनीयता, वैधता, विभेदकारिता तथा व्यवहारिकता प्रमुख छन् । यिनै गुणहरूको आधारमा प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन गरिएको छ :

%=@=!= ljZj;gLotf

विश्वसनीयता जुनसुकै मापनको साधनमा नभइ नहुने प्रमुख विशेषता हो । मापनका साधनको प्रयोग गरी मापन गरिने गुणहरू पटक पटक नाप गर्दा पनि समान परिणाम प्राप्त हुन्छ भने त्यस किसिमको साधनलाई विश्वसनीय मानिन्छ । अर्थात् मापनको साधनलाई समान परिस्थितिमा कुनै गुणको मापन गर्न पटकपटक प्रयोग गरिए पनि प्राप्ताङ्कमा एकरूपता हुन्छ भने त्यस्तो मापनको साधनलाई विश्वसनीय मानिन्छ । वस्तुगत प्रश्नमा जस्तो विषयगत प्रश्नमा विश्वसनीयता ठ्याक्कै त हुँदैन तर समानता भने हुन्छ । विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक र सांवेगिक स्थिति वातावरणीय प्रभाव तथा परीक्षकमा स्वाभाविक रूपमा रहने वैयक्तिक धारणाको भिन्नताले विश्वसनीयतामा फरक त पर्छ तैपनि सर्वाधिक रूपमा प्रश्नको आन्तरिक बनोटले नै यसमा भूमिका खेलेको हुन्छ । विषयगत प्रश्नमा पनि परीक्षण, उद्देश्य र सीमाको निश्चितता र मापनीय वस्तुता आवश्यक हुन्छ । अत्याधिक विकल्प भएका असमान विकल्प भएका, पुच्छ्रे प्रश्न, अनिश्चित आयतन, स्तर प्रतिकुल, अस्पष्ट सुराक पत्ता लगाउन सकिने, कण्ठाग्र गरेर लेख्न मिल्ने र सार्न वा चोर्न मिल्ने प्रश्नहरूले मापनीय वस्तुतामा बाधा पार्दछन् । अतः विश्वसनीयतामा ह्रास आई परीक्षण नै अवैध हुन सक्छ । त्यसैले विश्वसनीयता हुन निम्नलिखित कुरा आवश्यक हुन्छ ।

५.२.१.१. स्पष्टता

प्रश्न प्रस्तुत गर्दा स्पष्ट भाषामा, विद्यार्थी नअल्मलिने गरी मापनीय प्रश्नहरू दिनुपर्छ । यस दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा तलको स्थिति देखिन्छ :

प्र.नं.७. तलका बुँदाका आधारमा पढ्न सकिने कथा लेख । (भोजपुर)

प्र.नं.५. रेखाङ्कित शब्दको पदवर्ग छुट्ट्याउनुहोस् ।

माथिका प्रश्नहरू पहिलो प्रश्नमा पढ्न सकिने भन्नाले कति पढ्न सकिने मापन गर्न गाह्रो पर्ने हुन्छ । त्यस्तै दोस्रो प्रश्नमा भने पदवर्ग भन्नाले नाम, सर्वनाम, विशेषण, अव्यय, क्रियापद आदि छुट्ट्याएर दिए तथा अव्ययमा पनि नामयोगी, क्रियायोगी, विस्मयादिबोधक, निपात र संयोजक आदि विभाजन उल्लेख गरी दिइनु उपयुक्त हुन्छ ।

५.२.१.२. सुराक दिने प्रश्न

एउटै प्रश्नपत्रभित्र एउटा प्रश्नको उत्तरसँग मिल्ने अर्को प्रश्न भएमा त्यही उत्तर सार्ने हुनाले प्रश्नको विश्वसनीयता गुम्छ । यहाँ त्यस्ता सुराक दिने प्रश्न नभएपनि यस्ता प्रश्नको सम्भावना भने देखिन्छ ।

५.२.१.३. पुच्छ्रे प्रश्न

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रमा केही पुच्छ्रे प्रश्नहरू रहेका छन् । पुच्छ्रे प्रश्नका कारण उत्तरपुस्तिका परीक्षणमा अन्यौल बनाउँछ र विद्यार्थीहरू उत्तर दिदा अल्मलिने र कुन प्रश्नलाई महत्त्व दिने भन्ने कुरामा अस्पष्ट हुन्छन् । यसप्रकार यस्ता प्रश्न नराख्नु नै बाञ्छनीय हुन्छ । यदि राख्नु नै पर्ने भए अङ्कभार सुनिश्चित गर्नुपर्छ । यहाँ यस्ता प्रश्नमा लागि अङ्क विभाजन गरिएको छैन । उदाहरणका लागि :

१. ग. फ्लोरेन्स नाइटिङ्गेलमा भएका समाजसेवा र आदर्शका पक्षहरूलाई स्पष्ट पार । (भोजपुर)

१. क. जैविक नियन्त्रण विधि भन्नाले के बुझिन्छ ? यसको सङ्क्षिप्त परिचय दिनुहोस् ।

५.२.१.४. विकल्पन

असम्बद्ध र असमान दुई प्रकारका विकल्पन छन् । भिन्नभिन्नै परीक्षणीय उद्देश्य भएका प्रश्नहरूलाई विकल्पका रूपमा राख्नाले मापनीय विश्वसनीयतामा ठूलो आघात पुग्दछ । परीक्षण उद्देश्य अनुसार प्रश्नका उत्तर प्रक्रियाहरू फरक फरक हुने भएकाले असम्बद्ध विकल्पहरूको प्रयोग प्रश्नपत्रमा गरिनु हुँदैन । कुनै एउटा मूल प्रश्नभित्र विभिन्न उपप्रश्न राखी ती मध्ये केही प्रश्नको मात्र उत्तर दिन लगाइन्छ भने दिएका प्रश्नहरूको कठिनाइस्तर समान हुनुपर्छ । असमान भएमा सरल प्रश्नमा बढी अङ्क आउँछ र

विश्वसनीयतामा आघात पुग्छ । समानस्तरका प्रश्नभित्रका विकल्प भएमा विश्वसनीयताको गुण बढ्न गई प्रश्नपत्रको आन्तरिक गुण बलियो हुन्छ ।

उक्त दृष्टिले प्रतिनिधि प्रश्नपत्रको अध्ययनबाट विवेचनात्मक उत्तर, सङ्क्षिप्त उत्तर, व्याख्यात्मक उत्तर, चिठी, वादविवाद, कथा, संवाद र निबन्ध रचनामा विकल्प दिइएको पाइन्छ । यद्यपि धनकुटा जिल्लाले भने चिठी लेखनको विकल्प प्रश्न दिइएको पाइदैन ।

%=@=@= j}wtf

असल परीक्षणमा हुनुपर्ने गुणमध्ये वैधता पनि अति महत्त्वपूर्ण छ । कुनै परीक्षण वा मापनको साधनले त्यही गुण वा विशेषताको मापन गर्नुपर्दछ जस्का लागि यसको तयार गरिएको हुन्छ । अर्थात् जे उद्देश्यद्वारा वा जुन गुण नाप्नका लागि मापनको साधन निर्माण गरिन्छ, निर्मित मापनको साधनले उद्देश्य बमोजिमका निर्धारित गुण मापन गर्न सकेमा त्यसलाई वैध साधन मानिन्छ । परीक्षण गर्न खोजिएको कुरालाई दुरुस्त र त्रुटिरहित ढङ्गबाट परीक्षण गर्ने गुण नै प्रश्नपत्रको वैधताको हो । प्रश्नहरू आन्तरिक र वाह्यरूपबाट त्रुटिरहित हुनु आवश्यक छ । आन्तरिक रूपबाट प्रश्न वैध हुनुलाई विश्वसनीयता चाहिन्छ तर विश्वसनीय हुँदैमा वैध नै हुन्छन् भन्न सकिदैन । यसले प्रश्नका मापनीय समरूपता र एकरूपताको मात्र आँकडा दिन्छ ।

वैधतामा विभिन्न पक्षहरू छन् जसको आधारमा प्रनिनिधि प्रश्नपत्रको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ :

५.२.२.१. विषयगत वैधता

पाठ्यक्रमको उद्देश्य विषयवस्तु र विषयवस्तुका सीमाहरूलाई समग्ररूपमा ढाक्ने र त्यसै अनुरूप विद्यार्थीका उपलब्धिहरूलाई परीक्षण गर्न सक्षम प्रश्नहरू नै विषयगत वैधताभित्र पर्दछन् ।

उक्त आधारबाट प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा प्राय: प्रश्नपत्रहरू पाठ्यक्रमको ख्याल नगरीकन पाठ्यपुस्तक र तिनमा भएका अभ्यासहरूलाई मात्र हेरेर बनाइएका पाइन्छन् । उदाहरणका लागि निबन्ध विधाको उद्देश्यलाई विचार नगरी बोध क्षमता परीक्षणका लागि प्रश्नहरू समावेश गर्नु यस विधाको अपेक्षालाई आत्मसात् गर्न नसक्नु हो ।

धनकुटा जिल्लाले कुनै विधाका प्रश्न नै समावेश नगर्नु तथा कुनै विधाका प्रश्नका लागि बढी अङ्कभार प्रत्यायोजन गर्नु पनि विषयगत वैधतामा आघात पुऱ्याउनु हो ।

५.२.२.२. रचनात्मक वैधता

रचनात्मक वैधता परीक्षणले अपेक्षित रचनात्मकतालाई पर्याप्त रूपमा प्रतिनिधित्व गर्छ वा गर्दैन भन्ने कुराको सङ्केत गर्दछ । यहाँ रचनाको अर्थ निर्माण भन्ने होइन रचना भन्नाले व्यक्तिको निश्चित मनोवैज्ञानिक गुण जस्तै : बुद्धि, इच्छा, व्यक्तित्व, धारणा, कौशल आदि हुन् । यसप्रकारको मनोवैज्ञानिक गुण मापन गर्ने उद्देश्यले बनाइएको परीक्षणले त्यहीँ मनोवैज्ञानिक गुण नै मापन गरेको सुनिश्चितता व्यक्त गर्छ यसले परीक्षणमा वैधता कायम गर्छ (खनाल र अधिकारी, २०६६ : १३३) ।

रचनात्मकता भन्नुको तात्पर्य भावनात्मकता वा सिर्जनात्मकता हो । गुणहरू भावनात्मक हुन्छन् । यिनीहरूलाई ज्ञानेन्द्रिय मार्फत मात्रात्मक तवरमा जाँच्न सकिदैन । यसलाई जाँच्नका लागि निश्चित आधार तयार पार्नु पर्दछ । यस सन्दर्भमा प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अध्ययन गर्दा प्रत्येक जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूमा स्वतन्त्र रचना अन्तर्गत निबन्ध रचना गर्ने प्रश्न सोधिएको छ । यसले रचनात्मक वैधता प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याएको छ । अर्कोतर्फ प्रश्नपत्रहरूमा सोधिएका कण्ठस्थीकरणमा आधारित, स्तर प्रतिकूल र घुमाउरा प्रश्नहरूले भने रचनात्मक वैधताको गुणलाई आधात पुऱ्याएको देखिन्छ । उहादरणका लागि :

प्र.नं.९(क) 'क्रान्तिभन्दा शान्ति ठीक' भन्ने शीर्षकको विपक्षमा तर्कहरूको खण्डन गरी आफ्ना गहकिला मतहरू प्रस्तुत गरी एउटा वादविवाद तयार पार । (घुमाउरो प्रश्न : भोजपुर)

५.२.२.३. पूर्वसूचनात्मक वैधता

कुनै परीक्षाबाट प्राप्त नतिजाले निश्चित भविष्यवाणी गरेको हुन्छ र भविष्यमा उक्त कुरा मेल खान्छ भने उक्त परीक्षणमा पूर्वसूचनात्मक वैधता हुने गर्छ (खनाल र अधिकारी, २०६६ : १३१) । यस किसिमको वैधता प्रश्नहरूमा हुन आवश्यक छ । परीक्षार्थीमा पूर्वसोचाइ अनुसार पछि पनि उपलब्धि हासिल भएमा पूर्व सूचनात्मक वैधता भएको विश्वास गरिन्छ । प्रश्नपत्र परीक्षार्थीको विशेष क्षमता जाँच्नका लागि पाठ्यक्रमको अपेक्षाअनुसार निर्माण गर्दै यसको मापन गर्नु पूर्व नै आधारको मापन गर्नुपर्छ । यसले पूर्वसूचनात्मक वैधता कायम गर्न सघाउ पुऱ्याउँछ ।

तीनओटै जिल्लाका प्रतिनिधि प्रश्नलाई विश्लेषण गर्दा ती प्रश्नपत्रमा देखिएका विषयगत र रचनात्मक वैधताको कमजोरीले पूर्वसूचनात्मक वैधतामा समेत नकरात्मक असर परेको देखिन्छ । प्रश्नपत्रमा राखिएका प्रश्नहरू कण्ठस्थीकरणमुखी, प्रतिस्मरणमा आधारित प्रश्नको बाहुल्य र प्रश्नहरू विद्यार्थीले प्रयोग गरेको पाठ्यपुस्तकमा रहेका प्रश्नहरूसँग प्रायः हुबहु मिल्नाले पनि प्रश्नपत्रको पूर्वकथनात्मक वैधता कायम हुन नसकेको यथार्थ छ । पाठ्यक्रमले राखेको विधागत अपेक्षा विपरीत प्रश्नहरू राख्नु कुनै विषयलाई बढी समेट्नु, कुनै विषयलाई समेट्न नसक्नु र विशिष्टीकरण तालिकाले निर्देशन गरेको अङ्कभारलाई मनन गर्न नसक्नुले प्रश्नपत्रमा पूर्वसचनात्मक वैधता पाउन सकेको छैन ।

त्यसैगरी पाठ्यपुस्तकको अभ्यास खण्डबाट हुबहु सारी निर्माण भएका प्रश्नहरूले भविष्य सूचकलाई आघात पुऱ्याएका छन् ।

५.२.२.४. समवर्ती वैधता

यदि कुनै परीक्षणबाट प्राप्त भएको नतिजालाई त्यही समयको वरिवरि प्राप्त भएको कुनै नतिजा वा मापदण्डसँग तुलना गरी वैधता निकालिन्छ भने त्यसलाई समवर्ती वैधता भनिन्छ (खनाल र अधिकारी, २०६६ : १३२) । यस किसिमका वैधता प्राप्तिका लागि वर्तमानमा मिल्दोजुल्दो आधारसँग तुलना गर्नुपर्दछ । यसै सन्दर्भमा प्रस्तुत अध्ययन कार्य कक्षा आठको जिल्लास्तरीय परीक्षामा उपयोग गरिएका प्रश्नपत्रसँग सम्बन्धित भएकाले यसमा समवर्ती वैधतालाई यसको स्तरसँग मात्र तुलना गरी चर्चा गरिन्छ । यसरी जिल्लास्तरीय परीक्षामा उपयोग गरिएका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरू निर्धारण गरिएको भाषिक स्तरभन्दा माथिल्लो तह एस.एल.सी.परीक्षाको नमुना प्रश्नपत्रमा आधारित भएर प्रश्नपत्र निर्माण गरिएकाले समवर्ती वैधता कायम हुन सकेको छैन ।

%=@=#= lje]bsfl/tf

विभेद गर्न सक्ने गुण भएका प्रश्न नै प्रश्नको विभेदकारिता गुण हो । एउटा कक्षामा वैयक्तिक भिन्नताको कारणले प्रत्येक विद्यार्थीका बौद्धिक क्षमता, तार्किक क्षमता, सीपगत कुशलता, शैलीगत सिर्जनताको स्तर फरक हुन्छ । अतः परीक्षाका प्रश्नहरूले तेज, मध्यम र मन्द सबैखाले विद्यार्थीहरूको स्थान निर्धारण गर्ने क्षमता राख्नु पर्दछ ।

जब प्रश्नमा विश्वसनीयता र वैधताको उच्च गुण हुन्छ तब विभेदकारिता गुण सिर्जना हुन्छ । अतः स्मरण गर्ने, कण्ठ गर्ने र चोरेर वा अर्काको सारेर सही उत्तर लेख्न सकिने प्रश्नले सही रूपमा विभेदकारिताको गुणलाई निर्क्यौल गर्न सक्दैन । वैधता र विश्वसनीयतामा कम आघात पारेका प्रश्नले विभेदकारितामा पनि आघात पारेको पुष्टि हुन्छ ।

%=@=$= Jofjxfl/stf

कुनै मापनको साधन प्रयोगका दृष्टिले सहज र उपयोगी हुन्छ भने मापनमा अन्तर्निहित यस प्रकारको गुणलाई वा विशेषतालाई व्यावहारिकता भनिन्छ । मापनको साधन वा परीक्षण समयावधि, लम्बाइ, अङ्कन प्रक्रिया सहज ढङ्गले गर्न सकिने गरी सुनिश्चित गरिएको हुनुपर्दछ । परीक्षा सञ्चालनयुक्तता भित्र स्पष्ट निर्देशन, निर्देशन अनुसारका स्पष्ट सरल प्रश्न, उचित समयावधि, विश्वसनीयता, प्रमाणिकता र विभेदकारिताको उच्च गुण आदि पर्दछन् ।

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरू विषयगत अङ्क मापन गर्नुपर्ने भएकाले वस्तुगत प्रश्नको अपेक्षाभन्दा गाह्रा छन् । व्याकरण र शब्दभण्डारका प्रश्नहरू अङ्कमापनका दृष्टिले सरल छन् । अन्य विवेचनात्मक, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक, भावार्थमूलक र रचनात्मक किसिमका प्रश्नहरू अङ्कन विधिका आधारमा हेर्दा धेरै गाह्रा छैनन् । पुच्छ्रे प्रश्नहरू जोडेर प्रश्न गर्दा कुन प्रश्नलाई कति अङ्क प्रदान गर्ने अस्पष्ट भएपनि उल्लिखित प्रश्न बाहेक अन्य प्रश्नहरू मापनीय र व्यावहारिक नै देखिन्छन् ।

cWofo–5

lgisif{ / ;'emfj

^=!= lgisif{

प्रश्न विश्लेषणका लागि सङ्कलित प्रतिनिधि प्रश्नहरूको अध्ययन बाह्य र आन्तरिक स्वरूपका आधारमा गरिएको थियो बाह्य आधारका दृष्टिले अध्ययन गर्न प्रश्नपत्रको स्वरूप, निर्देशन, अङ्क विभाजन र समय निर्धारण, प्रस्तुति अनुक्रम भाषालाई प्रमुख आधार बनाइएको थियो । ती आधारहरूभित्र पनि अन्य उपआधारहरू तय गरिएका थिए । त्यस्तै आन्तरिक आधारका दृष्टिले अध्ययन गर्न पाठ्यक्रमका आधारमा, भाषिक सीपगत आधारमा, विधाका आधारमा, प्रश्नपत्रको वैधताको विश्लेषणलाई प्रमुख आधार बनाइएको थियो र ती आधारभित्र पनि अन्य उपआधारहरू तय गरिएका थिए । उक्त आधारहरूबाट प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूको अध्ययन गर्दा बाध्य र आन्तरिक दुवै वैधताका दृष्टिले प्रश्नहरू कमजोर रहेका छन् ।

!= afx\o cfwf/sf b[li6n] cWoog ubf{ lgDgfg';f/sf] l:ylt b]vfk/]sf] 5 M

क) प्रश्नपत्रको स्वरूप

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा तेह्रथुम र धनकुटा जिल्लाले शीर्ष भागमै निम्न माध्यमिक लेख्दा पदवियोग गरेर (निम्नमाध्यमिक) स्पष्ट गल्ती गरेको छ । प्रश्नपत्र २ देखि ४ पृष्ठसम्म रहेका छन् । तर उल्लेख गरेका छैनन् । एउटै प्रश्न दुईओटा पृष्ठमा र निर्देशन एकपृष्ठमा र प्रश्न अर्को पृष्ठमा दिएकाले गल्ती गरेको पाइन्छ । सबै जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूमा किनारा कम्तीमा चारैतिर २ से.मी.छाड्नुपर्नेमा छाडिएको छैन ।

ख) निर्देशन

शीर्ष निर्देशन प्रतिनिधि प्रश्नमा कुनै जिल्लाले पनि दिएका छैनन् । पृष्ठ निर्देशन ३ ओटै जिल्लाले उल्लेख गरेको पाइदैन । प्रश्न समाप्तिको जानकारी भोजपुर जिल्लाले मात्र

‘समाप्त’ लेखी दिइएको छ भने तेह्रथुम र धनकुटाले अन्त्यमा समाप्तिको जानकारी दिइएको पाइदैन । विकल्प निर्देशन अक्षरमा लेखेका छन् ।

ग) अङ्क विभाजन र समय निर्धारण

सबै जिल्लाका प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा एउटै पाठ्यक्रम र एकै किसिमको परीक्षा भएर पनि पूर्णाङ्कमा विविधता देखिएको छ । यसबाट राज्यभरि परीक्षण मूल्याङ्कन परिपाटीमा एकरूपता नभएको पुष्टि हुन्छ । यसैगरी एउटै आयतनका प्रश्नका लागि पनि घटी र बढी अङ्कभार वितरण गरेको पाइन्छ ।

घ) प्रस्तुति अनुक्रम

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा धनकुटा जिल्लाको प्रश्नपत्र मात्र वैज्ञानिक किसिमको रहेको छ । यस जिल्लाले सरलदेखि जटिलताको क्रम अनुसार प्रश्नहरू राखेको छ । तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाको प्रश्नपत्रहरू अवैज्ञानिक रहेका छन् । तिनीहरू जटिलदेखि सरलताको अनुक्रममा रहेका छन् ।

ङ) भाषा

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूको अध्ययनबाट कतिपय स्थानमा अर्थघातक शब्दहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ । उदाहरणका लागि धनकुटा जिल्लाको प्रश्न नं.२ मा कोष्ठकबाट मिल्ने शब्द छानी खाली ठाउँ भर्नुहोस् भनी सोधिएको उपप्रश्न (क) मा चन्द्रमाको पर्यावाची शब्द ‘शशी’ हुनुपर्नेमा राशी भएकोले गम्भीर त्रुटि भएको छ । वर्ण विन्यास सम्बन्धी त्रुटि, पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि, लोपगत त्रुटि, हलन्त अजन्तसम्बन्धी त्रुटिहरू विद्यमान छन् । यी त्रुटि वा कमजोरीहरूले प्रश्नको वैधता र प्रश्नको आन्तरिक स्वरूपमा समेत प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

@= cfGtl/s cfwf/sf b[li6n] k|Zgkqsf] cWoog ubf{ lgDgfg';f/sf] l:ylt b]lvPsf] 5 M

क) पाठ्यक्रमको आधारमा

पाठ्यक्रम अनुरूपताको दृष्टिले भाषिक सीपगत आधारमा, विधाका आधारमा, पाठ्यपुस्तकका आधारमा र विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरूको अध्ययन गरिएको छ । यिनै आधारहरूबाट प्रश्नपत्रमा गरिएको प्रश्नहरूको वितरण अर्थात् प्रश्नपत्रमा सोधिएका प्रश्नका किसिम, तिनको सापेक्षता, समय र अङ्कभारलाई अध्ययन गर्दा प्रतिनिधि

प्रश्नहरू बीच अनुरूपता कायम हुन सकेको छैन । त्यसै गरी प्रस्तुत आधारहरूलाई प्रश्नपत्रमा पाठ्यक्रमको मापदण्ड विपरित प्रयोग गर्दा प्रश्नपत्रहरू पाठ्यक्रम सापेक्ष हुन सकेका छैनन् तर यसको अर्थ प्रतिनिधि प्रश्नहरूले पाठ्यक्रमका सबै आधारहरूलाई गुमाएका छन् भन्ने होइन । प्रतिनिधि प्रश्नहरूले पाठ्यक्रमका आधारहरू मध्ये केहीलाई पूर्ण रूपता र केहीलाई आंशिक रूपमा कायम राख्ने प्रयास गरेका छन् ।

ख) भाषिक सीपगत आधारमा

तेह्रथुम र भोजपुर जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूमा भाषिक क्षेत्रबाट सोधिएका प्रश्न सङ्ख्या, प्रश्नका किसिम र तिनको अङ्कभार पाठ्यक्रम अनुरूप छन् । त्यसैले यी दुई जिल्लाका प्रश्नपत्रहरू बीच भाषिक सीपगत आधारमा भने सामञ्जस्यता भएको पाइन्छ । धनकुटा जिल्लाका प्रश्नहरू अङ्कभार प्रश्नसङ्ख्या पाठ्यक्रमको मापदण्ड विपरित छन् । यसैगरी अर्कोतर्फ विधागत अपेक्षा र भाषिक क्षेत्रसँगको सन्तुलन कायम गर्न नसक्नाले प्रश्नपत्रहरू दोषमुक्त हुन सकेका छैनन् ।

ग) विधागत आधारमा

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको विधा वा विषयवस्तुको सीमाभित्र बाधिएर प्रश्नको निर्माण गरिएको पाइदैन । पाठ्यक्रमको अपेक्षाभन्दा न्यून वा उच्चस्तरका प्रश्न सोधिएकाले न्यून व्याप्ति र उच्च व्याप्तिका समस्या प्रश्नपत्रमा देखिएका छन् । कुनै विधाबाट मापदण्ड भन्दा बढी अथवा कम प्रश्न सोधिनु, प्रश्न सोध्दै नसोधिनु, असम्बद्ध वा असमान विकल्पको प्रयोग हुनु पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका विधागत अपेक्षालाई आत्मसात गर्न नसक्नु, विधागत रूपमा अङ्कभार र त्यसको सापेक्षतालाई प्रश्नपत्रमा सन्तुलन गर्न नसक्नु साथै समयको वितरण ठीक ढङ्गबाट गर्न नसक्नु प्रश्नपत्रको दुर्बल पक्ष हो ।

घ) पाठ्यपुस्तकका आधारमा

पाठ्यपुस्तकलाई पाठ्यक्रमको साधनको रूपमा लिनु पर्दछ । यद्धपि पाठ्यपुस्तकलाई पाठ्यक्रमको साध्यको रूपमा लिने परम्परागत अवधारणाको प्रभाव प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा परको छ । केही प्रश्नहरू बाहेक अधिकांश प्रश्नहरू हुबहु

पाठ्यपुस्तक केन्द्रित भएर सोधिएकाले विद्यार्थीको वास्तविक मूल्याङ्कनमा समस्या सिर्जना गरेको छ ।

ङ) विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा

परिमार्जित पाठ्यक्रम २०५८ अनुसारको विशिष्टीकरण तालिका २०६१को कार्यान्वयन प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूमा केहीमा धेरै र केहीमा कम मात्र भएको पाइन्छ । यसअनुसार तेह्रथुम, भोजपुर जिल्लाका प्रश्नपत्रहरूमा समय, अङ्कभार र पूर्णाङ्कको वितरण विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप मेल खाने छन् भने धनकुटा जिल्लाले पूर्णाङ्क, समय र अङ्कभारमा विशिष्टीकरण तालिकालाई थोरै मात्र पछ्याएको पाइन्छ । विशिष्टीकरणको मापदण्ड अनुसार ज्ञान, बोध र दक्षतामा आधारित प्रश्नहरू छनोट गर्न प्रतिनिधि प्रश्नहरू चुकेका छन् । लामो उत्तर दिने प्रश्नमा समेत धनकुटा जिल्लाले बढी विकल्पको प्रयोग गरेको छ । सबै विधालाई विशिष्टीकरण तालिका अनुसार समेट्न नसक्नु प्रश्नपत्रहरूको दुर्बल वा कमजोरी पक्ष हुन् । धनकुटा जिल्लाले भाव विस्तार तथा वादविवाद लेखन जस्ता विधा छुटाउनु परीक्षण प्रणालीका लागि चुनौति नै मान्नु पर्दछ ।

च) प्रश्नपत्रको वैधताको विश्लेषण

प्रतिनिधि प्रश्नपत्रहरूका केही प्रश्नहरू पाठ्यक्रमको अपेक्षा र प्रश्नपत्रमा हुनुपर्ने गुणलाई वेवास्ता गरी निर्माण गरिएकाले प्रश्नपत्रहरूले वैधताको गुण ग्रहण गर्न सकेका छैनन् । प्रश्नपत्रमा समावेश गरिएका प्रश्नहरूले पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित सम्पूर्ण विषयवस्तुलाई समेट्न नसक्नुले विषयगत वैधता प्रश्नपत्रमा पाउन सकिन्न । प्रश्नपत्रमा विधागत प्रयोजनभन्दा बाहिरबाट प्रश्न सोध्नु, प्रश्न र अङ्क तथा समयबीच सामञ्जस्य कायम गर्न नसक्नुले विषयगत वैधतामा प्रश्न चिह्न खडा गरेको छ । कक्षा आठको भाषिक स्तरभन्दा माथिल्लो एसएलसी परीक्षाको नमुनाको प्रश्नहरू सोधिनुले समवर्ती वैधता कायम हुन सकेको पाइदैन । घुमाउरा, कण्ठस्थीकरणमा आधारित, स्तर प्रतिकूल प्रश्न राखिनुले रचनात्मक वैधतालाई समेट्न प्रश्नपत्रहरूले आत्मसात् गर्न सकेका छैनन् ।

^=@= ;'emfjx¿

– प्रश्नपत्रको शीर्ष भागमा प्रश्नपत्र तयार गर्ने वा उपयोगमा ल्याउने संस्थाको नाम र जिल्ला लेखिनु आवश्यक छ ।

– धनकुटा जिल्लाले जस्तै भोजपुर र तेह्रथुम जिल्लाले पनि प्रश्नलाई सरलबाट जटिल क्रमानुसार राख्नु पर्दछ ।

– पाठ्यक्रमका सबै विधाहरूलाई समेटेर प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्दछ ।

– पाठ्यक्रम तथा विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप प्रश्नपत्र निर्माण गरिनुपर्दछ ।

– प्रश्नहरू विश्वसनीय, वैध, व्यावहारिक, स्पष्ट र उपयोगी हुनुपर्दछ ।

– प्रश्नहरू विषय विज्ञ, अनुभवी र दक्ष शिक्षकहरूबाट निर्माण गरिनु पर्दछ ।

– विद्यार्थीको कक्षागत स्तरलाई ध्यानमा राखी प्रश्नपत्र बनाउनु पर्दछ ।

– प्रश्नपत्रमा सरल, मध्यम र जटिल प्रश्नको अनुपात मिलाइ निर्माण गरिनु पर्दछ ।

– प्रश्नपत्रमा सरल र स्पष्ट भाषा तथा निर्देशन दिनु पर्दछ ।

– प्रश्नपत्रमा सुनाइ र बोलाइ सीपलाई पनि उचित स्थान दिनु पर्दछ ।

– प्रश्नपत्रले जे मापन गर्न खोजेको हो त्यही कुराको मापन गर्नु पर्दछ ।

– वर्ण विन्यासगत त्रुटि प्रश्नपत्रमा गरिनु हुँदैन ।

– वस्तुगत प्रश्नले व्यापक विषय क्षेत्र समेट्ने हुँदा वस्तुगत प्रश्न पनि समावेश गर्नु पर्दछ।

– प्रश्न निर्माणका क्रममा शिक्षकहरूलाई तालिम तथा गोष्ठी सेमिनार गर्नु पर्दछ ।

;Gbe{;fdu|L ;"rL

– अधिकारी, हेमाङ्गराज(२०५०), **नेपाली भाषा शिक्षण,** काठमाडौँ : कुञ्जन प्रकाशन ।

– अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५०), clgjfo{ g]kfnLsf] k|Zg lgdf{0f, काठमाडौँ: प्रवीणता प्रमाणपत्र तह त्रि.वि.पा.वि.के. अन्तरगत अनिवार्य नेपाली विषय समितिद्वारा आयोजित कार्यशाला गोष्ठीमा प्रस्तुत कार्यपत्र ।

– खनाल, पेशल (२०६०), **शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति,** काठमाडौँ : स्टुडेन्ट्स बुक्स पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिव्युटर्स ।

– ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५९), kl/rofTds g]kfnL efiff lzIf0f, काठमाडौँ : एम.के.पब्लिकेसन एण्ड डिष्ट्रिव्युटर्स ।

– पौडेल, माधवप्रसाद (२०५८), eflifs k|Zg lgdf{0f / ljZn]if0fsf cfwf/, lzIffz:q ;f}/e,काठमाडौँ : काठमाडौ शिक्षा क्याम्पस ।

– पौडेल, माधवप्रसाद (२०५१), lhNnf:t/Lo k/LIffdf pkof]u ul/Psf sIff cf7sf] efiffsf k|Zgx?sf] ljZn]if0f, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, काठमाडौँ : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर ।

– बन्धु, चुडामणि (२०३४), **अनुसन्धान प्रबन्धको रुप र शैली**, काठमाडौँ : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र त्रि.वि. कीर्तिपुर ।